

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Operacionalizace pojmu šikana dětmi ze základních a středních škol

Vypracoval: Jan Plašil

Vedoucí práce: PhDr. Dalibor Kučera

České Budějovice 2015

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním mé bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s Databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Tímto bych rád poděkoval všem, kteří se podíleli na realizaci mé bakalářské práce. Zejména pak vedoucímu práce PhDr. Daliboru Kučerovi, jehož odborné rady, celkové vedení práce i technická pomoc mi velice pomohly. Dále bych chtěl poděkovat všem zúčastněným školám, respondentům a učitelům, kteří mi vyšli vstříc a zúčastnili se výzkumu. Na závěr bych chtěl poděkovat svým přátelům a přítelkyni za podporu při psaní, a hlavně rodičům, kteří mě podporovali nejen při psaní této práce, ale ve studiu na vysoké škole celkově.

Abstrakt

Název práce: Operacionalizace pojmu šikana dětmi ze základních a středních škol

Autor práce: Jan Plašil

Vedoucí práce: PhDr. Dalibor Kučera

Počet stran: 91

Počet zdrojů: 27

Abstrakt:

Bakalářská práce se věnuje operacionalizaci pojmu šikana dětmi ze základních a středních škol. Teoretická část se věnuje definici šikany, trojrozměrnému pohledu na šikanování, aktérům šikany, vývojovému hledisku, příčinám a následkům šikany a popisu „léčby“ šikany. V praktické části je realizován výzkum na dvou školách, jedné základní (n = 88) a jedné střední škole (n = 84). Za pomoci smíšeného výzkumného designu je provedeno dotazníkové šetření a následné skupinové diskuse, jejichž cílem je zjistit, jak žáci základních a středních škol vnímají pojem šikana a jak by ho sami definovali. Výzkum se opírá o tři hlavní hlediska šikany a to: šikanování jako nemocné chování, šikanování jako závislost a šikanování jako porucha vztahů ve skupině. Výsledky potvrzují dobrou orientaci žáků v behaviorálních projevech šikany, ze strany všech jejích účastníků. Dále poukazují na složitost vztahů mezi agresorem a obětí, které se mohou jevit jako kamarádské, ale v praxi jde spíše o „falešné kamarádství“, které je od skutečného těžko rozeznatelné. Výzkum ukazuje pozitivní postoj žáků k řešení šikany, jakožto problému, týkajícího se celého třídního kolektivu.

Klíčová slova: šikana, škola, behaviorální pohled na šikanu, psychodynamický pohled na šikanu, sociopsychologický pohled na šikanu.

Abstract

Title: Term Operationalization of Bullying by Children from Elementary and High School

Author: Jan Plašil

Supervisor: PhDr. Dalibor Kučera

Number of pages: 91

Number of references: 27

Abstract:

Bachelor thesis deals with conception of bullying by children from elementary and high schools' operationalization. Theoretical part is aimed at definition of bullying, three-dimensional look at bullying, participants of bullying, development viewpoint, bullying's causes and effects and description of bullying's treatment. Research of two schools, one primary (n = 88) and one secondary (n = 84), is performed in practical part. Questionnaire survey and subsequent group discussions are performed with the aid of mixed research design. The aim is to find out how pupils of primary and secondary schools perceive conception of bullying and how they would define it by themselves. The research is based on three main viewpoints of bullying – bullying as a pathological behaviour, bullying as an addiction and bullying as a disorder of group's relationships. Results confirm good pupils' orientation in behavioral display of bullying from its each participant's side. Results also point out complexity of relationships between aggressor and his victim, which may appear to be friendly. In practice, however, it is more likely „false friendship“, which is hardly distinguishable from the real one. The research shows positive attitude of pupils to bullying's solution as a problem concerning whole class group.

Key words: bullying, school, behaviour look at bullying, psychodynamic look at bullying, socio psychological look at bullying.

Obsah

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. Šikana	10
1.1. Definice šikany.....	10
1.1.1. Statistika	12
1.2. Šikana – její projevy a formy	13
1.2.1. Přímá šikana.....	13
1.2.2. Nepřímá šikana	14
1.2.3. Znamky přímé šikany.....	14
1.2.4. Znamky nepřímé šikany.....	15
1.2.5. Další formy šikany	15
1.2.6. Kyberšikana.....	17
1.2.7. Neobvyklé formy šikany	19
2. Trojrozměrný pohled na šikanování.....	20
2.1. Šikanování vs. škádlení.....	22
2.2. Falešné kamarádství	23
2.3. Vztahy ve skupině	25
3. Aktéři šikany	27
3.1. Agresor.....	27
3.1.1. Příčiny agrese u dětí.....	28
3.2. Oběť	29
3.3. Přihlížející	29
3.4. Pedagog.....	30
3.5. Zastánce oběti	31
4. Vývojové hledisko aktérů šikany.....	32
4.1. Adolescence	32
4.2. Škola a školní třída z pohledu adolescentů	34
5. Příčiny a následky šikany	35
5.1. Příčiny.....	35
5.1.1. Výchova	36
5.1.2. Skupinová dynamika a tlak norem.....	36
5.1.3. Motivy agresorů.....	37

5.1.4.	Citová deprivace, úzkost, napětí a strach	37
5.1.5.	Osobnostní charakteristiky žáka	38
5.2.	Následky šikany	38
5.2.1.	Následky pro celou třídu a řešení situace	39
6.	„Léčba“ šikany	40
6.1.	Diagnostika	40
6.2.	Následná léčba	40
II.	EMPIRICKÁ ČÁST	42
7.	Výzkumný problém, cíl výzkumu, hypotézy	42
7.1.	Výzkumný problém	42
7.2.	Cíl výzkumu	42
7.3.	Hypotézy	43
8.	Metodologie výzkumu	45
8.1.	Výzkumný design	45
8.2.	Metody sběru dat	45
8.2.1.	Dotazník	45
8.2.2.	Skupinová diskuse	46
9.	Výzkumný soubor	48
9.1.	Výběr vzorku	48
9.2.	Charakteristika vzorku	48
10.	Zpracování dat	50
10.1.	Kvalitativní část	50
11.	Výsledky kvalitativní části	52
11.1.	Výsledky na SŠ	53
11.2.	Výsledky na ZŠ	58
11.3.	Shrnutí výsledků kvalitativní části	63
12.	Výsledky kvantitativní části	65
12.1.	Behaviorální dimenze	65
12.1.1.	Potvrzení hypotézy H1	67
12.2.	Závislostní dimenze	68
12.2.1.	Potvrzení hypotézy H2	70
12.3.	Psychosociální dimenze	71
12.3.1.	Potvrzení hypotézy H3	73
12.4.	Doplňující otázky	73

12.4.1. Klima třídy.....	73
12.4.2. Způsoby šikany.....	74
12.5. Shrnutí výsledků kvantitativní části	75
13. Diskuse	77
Závěr	80
Použitá literatura	82
Seznam tabulek a grafů.....	85
Seznam příloh.....	86
Příloha 1 – Dotazník	87
Příloha 2 – Přepis rozhovoru	89

ÚVOD

„... každý ráno mě bolí břicho, vymýšlím, jak se vyhnout škole ... všichni se mi tam posmívají, nikdo se se mnou nebaví. Ničí mi věci, věčně mi něco schovávají a strkají do mě, už jsem měl jednou i naraženou ruku, jak mě shodili na lavici ... učitelka jim domlouvala, ale nepomohlo to, doma mi říkají, že nemám být srab a postavit se jim ... už to nezvládám, nevím, jak to vydržet, jak se bránit“ (Linka Bezpečí, 2015).

Šikana je slovo, pojem, který představuje mnoho názorů, postojů i zážitků nemalého počtu z nás. Znájí ho téměř všichni. Děti i dospělí. Přesto, že obecný dojem z tohoto slova je zajisté spíše negativní, každý z nás ho vnímáme trochu jinak. Pro jednoho je to pojem spíše vzdálený, něco, o čem si asi říkali ve škole, ale ze svých zkušeností ho nikdy nepoznal. Pro druhého je to slovo něco, čemu se ve svém životě přiblížil, pravděpodobně více než by chtěl, a do dnes mu toto slovo působí bolest, protože ho právě šikana ovlivnila na celý život. Pro třetího je šikana také pojem ze školy. Pojem, který na vlastní oči viděl, ale nikdy nezažil na vlastní kůži.

Všichni vnímáme šikanu jinak. Některých z nás se týká více a některých méně. Přesto není vyloučeno, že i když už nechodíme do školy a nesedíme ve školních lavicích, že právě šikanu již nikdy nepoznáme. Se šikanou se můžeme setkat v jakémkoliv věku, v jakémkoliv prostředí. Šikana není jen samotný akt násilí, není omezena časem přímého šikanování, jelikož šikana dokáže mít trvalé následky na fyzickém i psychickém zdraví.

Jak tedy vnímáme šikanu? A jak definujeme samotný pojem? A hlavně, jak se jí účinně bránit? Odpověď, že šikanu vnímáme všichni negativně a každý trochu jinak, samozřejmě nestačí. Ne v případě, kdy chceme s šikanou efektivně pracovat, ať už na poli prevence, nebo již v konkrétních případech. Odpověď je nutné lépe definovat. Právě toto je cílem mé práce, která je zaměřena na operacionalizaci pojmu šikana. Práce se týká vybrané skupiny dětí na základní a střední škole. Právě škola je totiž prostředím, které k šikaně přímo vybízí a často se zde vyskytuje. *„Šikana ve škole je jistě stará jako škola sama, děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti.“* (Říčan, 1995, s. 16). V mnoha případech je navíc škola místem, kde se děti poprvé s tímto pojmem setkají a mají možnost ji i zažít „na vlastní kůži“.

Kombinace špatné výchovy, kdy dětem chybí pevně nastavené hranice, a školního prostředí, kdy je po nich naopak požadováno tyto hranice dodržovat, může působit pocitem nedostatečnosti, sníženým sebehodnocením a frustrujícími pocity, které mohou agresivní chování stimulovat (Csémy, Hrachovinová, Čáp, & Starostová, 2014).

Škola je tedy bezesporu místem, kde je nutné o šikaně vědět co nejvíce. Učitelé jsou profesionálové, a s tímto problémem by si měli vědět rady. Takový by mohl být názor rodičů. Stejně tak by ale učitelé mohli předpokládat, že dítě do školy přichází se základními návyky dobrého chování, které dítěti nedovolí se k druhým chovat urážlivým nebo dokonce násilným způsobem. Realita je ale jiná. Šikana se na školách vyskytuje a učitelé jí ne vždy dokážou zabránit. Z nejrůznějších důvodů šikanu nevidí, přehlížejí, považují jí za nevinné hrátky dětí, a tudíž jí nevěnují náležitou pozornost. V horších případech šikanu přehlídí i vedení školy, které nechce, aby takový incident vrhal špatné světlo na dobré jméno školy (Říčan, 1995).

Je tedy velice důležité mít o šikaně povědomí. V případě, kdy se učitel s takovýmto jevem setká v praxi, měl by být dobře připravený. Řeší totiž problém, který nejde zvládnout lehce a vyžaduje nejen osobnostní předpoklady, ale také nutnou dávku teoretických znalostí. Schopnost správně definovat šikanu, obsáhnout jí v celé své šířce, je klíčem k jejímu úspěšnému rozpoznání a následnému řešení. Šikana je problém, který vzniká nejčastěji mezi dětmi. Jsou to děti, které se postupně staví do rolí agresorů a obětí. Je proto nutné, aby měl pedagog vzhled do situace nejen z pozice učitele, ale aby také věděl, jak sami děti vnímají šikanu. Zkušený pedagog je pak takový, který dokáže rozeznat možné projevy šikany už ve svém počátku a dobře je podchytit. Teoretický rámec, který mu napovídá, co sami děti považují za šikanu, co si myslí, co už je a co ještě není šikana, jak moc jsou na ni citliví, mu může být užitečným pomocníkem.

Šikana ve školách, která se týká dětí, je těmi samými dětmi vnímána. Zjistíme-li jak, budeme schopni jí lépe rozpoznat, v rámci prevence o ní lépe informovat a dětem, které z nejrůznějších důvodů šikanu sami páchají, ukázat negativní vliv jejich jednání z jejich vlastní perspektivy.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Šikana

Vlivem velké rozmanitosti forem a projevů šikany ji není úplně jednoduché definovat. Šikana se projevuje různými druhy chování. Může být namířena proti spolužákovi, ale i proti učiteli, či jinému zaměstnanci školy. Zásadním je však vztah agresora (zpravidla fyzicky, a z jistého úhlu pohledu i psychicky, silnějšího jedince) k oběti. Agresorem vždy nemusí být jen žák školy. Ve velice špatném scénáři si lze namísto žáka představit v roli agresora i učitele. Otázka agrese ze strany učitelů má více rovin a navazuje na otázku další, tedy co je a co není šikana. Např. citovaná výzkumná studie potvrdila pozitivní vztah mezi počtem zkušeností s případy agrese ze strany dětí k učitelům a schvalováním fyzických trestů, právě ze strany učitelů (Csémy, Hrachovinová, & Čáp, 2013). V případě, kdy učitel použije fyzický trest s úmyslem potrestat žákovu chování, pravděpodobně to nelze považovat za projev šikany. V dnešní době však takovéto chování do školních tříd jistě nepatří. Rozpoznat v agresivním chování prvky šikany, nutno podotknout, že jakýkoliv projev agrese by měl být řádně prošetřen, je obtížný úkol. K jeho vyřešení nám pomáhá teoretický rámec, který obsahuje nemalý počet definic tohoto fenoménu. Uvedme si nyní několik z nich:

1.1. Definice šikany

Základem termínu je francouzské slovo *chicane*, neboli zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování. Šikanující úředník nechává občany zbytečně dlouho čekat, vyplňovat dokola zbytečné formuláře. V armádě, zejména ve státech s povinnou vojenskou službou, se vojáci dělají na „bažanty“ a „mazáky“. Stejně je tomu ve vězeních, nápravných ústavech, ale i na školních internátech. Prakticky všude, kde dopustíme, aby měl jedinec úspěch se svým agresivním jednáním, se vytvoří prostředí, které se bude tímto jednáním řídit.

V době před listopadem 1989, v Čechách a na Slovensku, toto platilo dvojnásob. Fenomén šikanování byl tabu. Nejen v armádě, ale i ve školách se o šikaně vědělo, ale mlčelo. Prvním, kdo o šikaně veřejně promluvil a prolomil tak ono veřejné mlčení, byl statečný pražský psycholog Petr Příhoda (Říčan, 1995).

Říčan (1995, s. 26) ve své knize také uvádí definici šikany:

„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“

Dále Říčan (2010) uvádí, že ve velmi vážných případech můžeme za šikanu označit i jednorázový čin, který je podpořen hrozbou jeho opakování, ze strany agresora. Uveden je také vztah mezi agresorem a obětí, kdy se jedná o osobní asymetrický vztah moci. To znamená, že oběť agresora zná, ví, že mu ubližuje, má z něj strach, a je závislá na jeho momentálním psychickém rozpoložení.

Americký vládní server, zřízený ministerstvem zdravotnictví definuje šikanu jako *„nežádoucí, agresivní chování mezi dětmi školního věku, kde je reálné nebo alespoň vnímané nevyvážení sil. Toto chování je opakované, nebo má potenciál se v budoucnu objevit znova. Obě děti, agresor i oběť, mohou mít vážný a dlouhotrvající problém spojený s následky šikanování. Agresor může k šikaně využít svoji fyzickou sílu, přístup k pro oběť trapným informacím nebo svoji popularitu. Šikanování zahrnuje akty jako vyhrožování, pomlouvání, fyzický nebo verbální útok. Vyvážení sil se může v průběhu času změnit, i v případě, že jde o stejného agresora a oběť.“* (volně přeloženo podle stopbullying, 2015).

Podle ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je šikanování *„jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití fyzických a psychických útoků jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak*

fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilu.

Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků (zde je potřeba citlivě zvážit, zda se jedná o šikanu, či jde o projev nedostatečně rozvinutého sociálního citění žáků).

Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.“ (MŠMT, 2008).

Šikana s sebou nese prvky, které jsou také pro okolí jejím jasným indikátorem. Těmito prvky jsou agrese, nevyváženost sil a opakování útoků. Rozpoznat, a jasně určit tyto projevy v dětském chování, však není snadné. Agrese mezi dětmi je poměrně frekventovanějším jevem než u dospělých a nemusí být vždy jasným signálem, že jde o šikanu. Děti, přirozeně vzhledem ke svému věku, ještě neumí řešit všechny konflikty sociálně přijatelnějším způsobem, a proto se uchýlí k agresi. V závislosti na svých rodičích se u dětí může projevovat naučená agrese, kdy rodiče své děti učí, že agrese jim může sloužit k dosažení jejich cílů. Takové dítě se pak v konfliktních situacích chová spíše agresivně (Martínek, 2009). Opakování aktu agrese vůči jedinci lze poměrně jasně považovat za projev šikany. Jen těžko si představit dva stejně silné jedince, kteří se každý den utkají v souboji a vydrží jim to déle než dva týdny. Zde je problematické odhalení systematickosti jednání agresora vůči oběti. Pedagogický dozor nemůže být přítomen všude a agresor se zpravidla snaží pozornosti dospělého dozoru vyhnout.

1.1.1. Statistika

V roce 2014 se na lince bezpečí řešilo 33 949 tematických telefonátů, z nichž se šikanou zabývaly 4 %, tedy 1 358 hovorů. Nejvíce se řešili problémy sexuálního zranění (21 %), poté osobní témata (18 %) a problémy partnerství a lásky (13 %). Volající jsou nejčastěji děti mezi 14. a 17. rokem. Na chatu, který v roce 2014 řešil 1200 témat, zastupovala šikana

2 %, při čemž se nejčastěji řešila „osobní témata“ (34 %), rodinné vztahy (13 %), CAN (10 %). Přes e-mail se v roce 2014 řešilo 1291 případů, z čehož se šikaně věnovaly 3 % (Linka Bezpečí, 2015).

1.2. Šikana – její projevy a formy

Šikana se ve školním prostředí může projevovat různě. Některé její formy jsou zjevnější a některé méně zjevné. V jistých případech, kdy je šikana nenápadnější a její forma mírnější, může probíhat i v přítomnosti učitele. V základu lze šikanu rozdělit na přímou a nepřímou. Přímou šikanu lze rozpoznat právě v okamžiku jejího konání. Má podobu přímých, negativně mířených činů vůči oběti. Nepřímá šikana nemá atributy konkrétních agresivních aktů, ale lze jí vyzorovat z chování oběti i agresorů. Spočívá v sociálním odstrčení oběti, jejím záměrném ignorování (Říčan, 1995).

1.2.1. Přímá šikana

Přímá šikana je velice rozmanitá a obsahuje mnoho prvků. Uvedu několik nejzákladnějších podle Říčana a Janošové (2010, s. 21, 22).

„V násilí všeho druhu: působení bolesti bitím, kopáním, bodáním, pálením atd., ponižující tělesná manipulace obnažováním, nucením sníst nebo vypít něco odporného, poškozování a braní osobních věcí, oblečení, školních potřeb, jídla, peněz atd., tedy chování, jež zákon označuje a trestá jako loupež. Ve slovním napadání nadávkami, posměchem, urážením postiženého a jeho rodiny. V zotročování, kdy je postižený hrozbami nebo bitím donucen konat něco ponižujícího nebo zakázaného, např. posluhovat svým „pánům“, ukrást pro ně něco v obchodě, nebo dokonce pro jejich zábavu zkopat jiného žáka.“

1.2.2. Nepřímá šikana

„Nepřímá šikana spočívá v sociální izolaci spolužáka, kterého druzí neberou na vědomí, se kterým se nemluví, je vylučován z činností skupiny atd. Tato forma, používaná častěji dívkami, je někdy trýznivější než přímá šikana (viz případ Blanka). Dítě se zoufale snaží zavděčit a přizpůsobit, může např. začít zlobit a lajdat, jen aby tak projevilo solidaritu se „stádem“ a zavděčilo se, ale jen se víc zesměšňuje a v očích třídy ztrácí prestiž. Nepřímá šikana se často kombinuje s přímou, začátek může být jak v přímé, tak v nepřímé variantě. Dítětem, kterému se začne otevřeně ubližovat, se zákonitě začne postupně i pohrdat a bude v kolektivu izolované, a naopak izolované dítě je vždycky v nebezpečí, že přijdou nadávky a nakonec i ty kopance, ne-li něco ještě surovějšího.“ (Říčan & Janošová, 2010, s. 22).

1.2.3. Znamky přímé šikany

Jak již bylo zmíněno, přímá šikana se projevuje konkrétními činy mířenými agresorem k oběti. Ve škole ji lze zaznamenat prostřednictvím nevhodného chování mezi dětmi. Abychom získali lepší představu, jak může přímý projev šikany vypadat v prostředí školy, uvedeme si několik příkladů.

Podle Říčana (1995, s. 49) přímé známky šikany mohou být:

„Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ apod. zranitelné.

Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, případně pohrdavým tónem.

Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.

Honění, strkání, štouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.

Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).“

1.2.4. Znamky nepřímé šikany

Nepřímou šikanu rozpoznáme, spíše než konkrétními činy, postoji agresora k oběti. V případě nepřímé šikany se lze dokonce bavit o projevech a postojích celé třídy k šikanovanému jedinci, který je vlivem nepříznivých událostí vystrčen na sociální periferii třídy. Říčan (1995, s. 49) tyto projevy popsal takto:

„Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády. Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů. Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.

Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči. Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle. Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené. Zašpiněný nebo poškozený oděv. Odřeniny, modřiny, škrábane nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit. (Pozor zejména na děti nově zařazené do třídy, přizpůsobovací konflikty nejsou vzácností!).“

1.2.5. Další formy šikany

Šikana má bezesporu mnoho podob a forem, a proto její vymezení není jednoduché. Rozdělení přímé a nepřímé šikany však lze doplnit a dále formulovat pomocí tzv. „trojdimenzionální mapy“, která propojuje fyzické a verbální projevy s přímou a nepřímou formou šikany (Vágnerová & kol., 2011), uvedené v tabulce č. 1.

Tabulka 1 – Trojdimenzionální mapa podle Vágnerové & kol. (2011).

Druhy a formy šikanování	Příklady projevů šikany
Fyzické – aktivní – přímé	Útočníci oběť kopou, škrtní, bijí, věší ...
Fyzické – aktivní – nepřímé	„Kápo“ pošle „nohsledy“, aby oběť zbili, okradli, aby zničili či schovali její věci ...
Fyzické – pasivní – přímé	Agresor například nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzicky jí brání v dosahování jejích cílů.)
Fyzické – pasivní – nepřímé	Agresor například odmítne oběť na její žádost pustit ze třídy na záchod (odmítne splnit její oprávněné požadavky.)
Verbální – aktivní – přímé	Nadává oběti, uráží ji, ponižuje ji a zesměšňuje.
Verbální – aktivní – nepřímé	Rozšiřuje o oběti pomluvy nebo svou agresi vůči ní vyjadřuje v kresbách, posměšných verších apod. (jde o tzv. symbolickou agresi).
Verbální – pasivní – přímé	Neodpovídá oběti na pozdrav či na otázky, ignoruje ji apod.
Verbální – pasivní – nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co způsobili její trýznitelé.

Rozdělení šikany na přímou a nepřímou s využitím trojdimenzionálního modelu, nám tedy pomáhá rozpoznat její dva nejzákladnější projevy, kterými jsou použití fyzické a psychické síly v negativním směru vůči oběti. Toto rozdělení je však nutné doplnit ještě o aktéry, sociální skupiny a zařízení, ve kterých šikana probíhá. Šikanu lze dělit podle:

Věk žáků a typ školy. Jedná se o šikanu mezi předškoláky, žáky prvního stupně, žáky druhého stupně, středoškoláky i vysokoškoláky. Podle typu školy se jedná o učně, gymnazisty, apod.

Genderové hledisko. Šikana se dělí na chlapeckou a dívčí, homofobní, šikanu chlapců vůči dívkám a dívek vůči chlapcům.

Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení. Na jedné straně je škola s demokratickým vedením a na druhé je škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém.

Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů. Jde o šikanu neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně opožděných žáků (Kolář, 2011).

1.2.6. Kyberšikana

Kolář (2011, s. 84) definuje kyberšikanu (cyberbullying) takto: *„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, psychicky týrá a zraňuje spolužáky a používá k tomu novou informační a komunikační technologii - zejména internet a mobil.“*

Kyberšikana dokáže být velmi krutou formou šikany. Nenechme se zmýlit faktem, že její podstata je „pouze“ v posílání SMS na mobil, zpráv a komentářů na Facebooku, popřípadě sdílení fotek a obrázků s širším okolím (minimálně pak s konkrétní třídou). V této nepřímé formě šikany dokážou být děti velice kruté a nestydí se použít i těch nejvulgárnějších sprostých slov a jejich spojení. Ukázkou, kterou nalezneme v literatuře, je pak např. velmi sprostá báseň pro Katku, obsahující nenávistné výroky, plné sexuální a fekální tematiky, kterou napsala její spolužačka. Katka tento projev agrese vzala velice špatně. Přestala chodit do školy, s nikým nechtěla mluvit, přestala jíst a hrozilo, že zemře. Byla hospitalizována a poté dlouho v péči psychiatra a psychologa, kteří její stav diagnostikovali jako onemocnění úzkostnou poruchou. Do původní školy se již nevrátila (Kolář, 2011).

Kyberšikana má oproti klasické, nepřímé, formě několik „výhod“. Virtuální realita je skvělým bojištěm, kde se lze skrývat za jinou identitou, útočit 24 hodin denně, a útoky vůči oběti provést v globálním měřítku. Videá zesměšňující oběti obíhají celý svět a mají miliony shlédnutí. Jak jsme však sami zjistili, ke zničení oběti stačí i pozornost celé třídy (Kolář, 2011).

Výzkum rizikového chování českých dětí v prostředí internetu z roku 2014 se věnuje i kyberšikaně, konkrétně zkoumá 9 forem útoku a přináší tato data. Při výzkumném

vzorku 28 232 dětí, ve dvou věkových kategoriích 11 - 14 (55,54 %) let a 15 - 17 (44,46 %) let, z čehož je 53,24 % dívek a zbytek chlapců, zjistili, že **50,90 %** respondentů se setkala s některým projevem kyberšikany. Mezi nejzastoupenější projevy patřil průnik na účet (34,80 %), verbální útoky (34,33 %) a obtěžování prozváněním (26,36 %). Vyhrožování a zastrašování poté zastupovalo 17,84 % a ponižování, ztrapňování, šířením videa 6,54 %.

Další výzkum, provedený v rámci programu minimalizace šikany, čítající 1004 žáků ve věku 8 - 15 let prokázal, že 51 % kyberšikanujících je ze stejné třídy jako oběť a 27 % ze stejné školy (Minimalizace šikany, 2015).

Z výzkumu dále vyplývá, že rodičům by se děti v případě postižení kyberšikanou svěřili spíše než učitelům (E-Bezpečí, 2014).

Je tedy zřejmé, že v celém fenoménu šikany, zaujímá právě kyberšikana poměrně důležitý post. Nutno podotknout, že s rozvojem a zdokonalováním elektronické technologie se budou zdokonalovat i formy kyberšikany. K zamyšlení se nabízí otázka moderních technologií a jejich využívání čím dál více mladšími dětmi.

Kyberšikana se v praxi projevuje různými formami, mezi které patří:

Nářez (Flaming) – internetové diskuse používající agresivní a útočný jazyk.

Obtěžování (Harassment) – opakované posílání útočných, urážlivých nebo nevyžádaných zpráv.

Pomlouvání (Denigration) – šíření drbů, pomluv s cílem poškodit jeho pověst nebo vztahy.

Předstírání (Impersonation) – posílání materiálů a komentářů pod cizím jménem.

Prozrazení (Outing) – sdělování cizích tajemství a citlivých informací bez souhlasu dotyčné osoby.

Podvod (Trickery) – přesvědčení oběti k prozrazení citlivých informací a následné zveřejnění na internetu.

Vyloučení (Exclusion) – záměrné vyloučení z online skupiny.

Kyberpronásledování (cyberstalking) – opakující se a intenzivní obtěžování a ponižování, zahrnující výhrůžky a zastrašování (Rogers, 2011).

1.2.7. Neobvyklé formy šikany

Neobvyklé formy šikany jsou takové, které nás šokují svojí krutostí. Formy, u kterých je třeba upravit, nebo dokonce změnit postup léčby, protože standardní postup by zde pravděpodobně nebyl účinný. Je to například forma, která ohrožuje život či bezprostřední bezpečí pedagoga nebo oběti. Jedná se o **fyzicky extrémně brutální šikany**. Kolář (2011) uvádí příklady „lynčování“ spolužáka celou třídou, případně školou. Dále zkopání spolužáka tak, až se pomočil. Další podobou takto brutální šikany je **sexuální násilí a ponížení**. Například jedna učitelka, po příchodu do třídy, uviděla stát uprostřed třídy úplně nahého čtrnáctiletého chlapce. Jiný učitel se stal nečekaným svědkem deflorování žákyně jejími, zřejmě sexuálně zkušenějšími, spolužačkami. K tomuto činu použily násadu od koštěte. U sexuální šikany může být iniciátorem deviantní osobnost.

Další neobvyklou formou může být rasově motivovaná šikana, kdy je násilí ospravedlňováno konkrétní ideologií. Na českých školách jsou to většinou národnostní menšiny (Romové, Slováci, Ukrajinci apod.). Dále je to šikana umocněná drogou, kdy agresori jsou bezprostředně ovlivněni látkou povzbuzující agresivitu (Kolář, 2011).

Za zmínku stojí protipól neobvyklých forem šikany, které jsou již dosti „vyhrocené“. Tímto protipólem je samotný počátek šikany. Šikana je vědeckou společností často označována jako nemoc, infekce. Je tomu tak proto, že stejně jako fyzická nemoc, má šikana pozvolný průběh. Jsou to právě začátky, kdy šikanu doprovází smích a legrace na účet oběti. Nejen ze strany agresora, ale i ze strany třídy, která je nic netušíc, infekcí zasažena také.

2. Trojrozměrný pohled na šikanování

U šikany lze zaznamenat tři dimenze chování a prožívání. Tyto dimenze je jistě důležité znát pro úspěšnou diagnózu.

Kolář (2011) uvádí tento trojrozměrný praktický pohled na šikanování jako:

- a) *Šikanování jako nemocné chování* (behaviorální pohled) – je pohled, který se zaměřuje na konkrétní projevy chování, které porušují školní řád nebo již naplňují skutkovou podstatu trestného činu. Posouzení chování dítěte bývá v praxi prvním krokem pro zorientování se v případě. Konkrétní projevy nemocného chování, šikany, viz kapitola 1.2.

- b) *Šikanování jako závislost* (psychodynamický pohled) – jde o vzájemnou vazbu, kdy agresor i oběť jsou na sobě závislí, navzájem se potřebují. Někdy je vazba oboustranná a někdy pouze jednostranná. Od pradávna se lidé, tedy i žáci, dělí na „silné“ a „slabé“ a vzniká mezi nimi vazba. *„Řídí se strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé“. Čili na jedny, kteří reagují silově a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých. Jinak řečeno předvedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti. A na ty slabé, kteří jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěli zakrýt.“* (Kolář, 2011, s. 38). Dále lze hovořit o závislosti agresora k ubližování oběti. Při pokročilých stádiích šikany jde o podobnou závislost jako u drog, či gamblingu. Agresor pociťuje slast z ovládnutí a lámání vůle oběti. U oběti je postup vzniku závislosti jiný. Ze začátku hraje hru na „slabého“, snaží se tak mučitelům vyhovět. Postupně u ní však dojde k prolomení této obranné bariéry. Oběť se poté začne sebeobviňovat, má pocity viny a bezmoci. Následkem toho může být silná forma identifikace s agresorem. Jde o tzv. *pseudostockholmský syndrom*, kdy oběť agresora obdivuje, cítí k němu lásku a poslouchá ho na slovo (Kolář, 2011). Závislostní vztah může být veden nejen k jednotlivci, ale i ke skupině agresorů. Fyzická i psychická blízkost agresorů a obětí často máte okolí, které je považuje za kamarády.

Práce s oběťmi, které se dostanou do tak závažné fáze, je v praxi velice složitá. Od právní roviny, kdy je třeba určit pachatele, získat výpovědi od oběti, až k psychologické pomoci oběti.

- c) *Šikanování jako porucha vztahů ve skupině (socio-psychologický pohled)* – šikana se neodehrává jen mezi agresorem a obětí, nýbrž v prostředí celé skupiny, školní třídy. Je tedy možné hovořit o „onemocnění“ a porušení vztahů celé třídy. Vývoj šikany ve třídě lze zaznamenat v pěti stádiích (Kolář, 2011).

První stádium začíná tak, že se třída rozdělí na oblíbené žáky, ty neutrální a outsidersy, ze kterých si zbytek třídy dělá srandu, tzv. ostrakismus. Jev, při kterém se vyčlení okrajoví členové, kteří se poté necítí dobře, ostatní je odmítají a objevují se první formy psychického ubližování.

Druhé stádium je přitvrzování a výskyt fyzické agrese. Začne zde působit tzv. scapegoating (obětní beránek), což znamená, že při krizových situacích a vzrůstajícím napětí ve třídě slouží outsideri jako uvolňovací ventil, oběti na kterých se zbytek třídy vybije. Napětí ve třídě vzrůstá před těžkou písemnou prací nebo už jen tím, že chození do školy je nuda. Další vývoj šikany závisí na třídním kolektivu. Ve třídě, kde převládají kamarádské vztahy, pozitivní morální hodnoty a žáci odmítají násilí jako řešení konfliktu, jsou pokusy o šikanu většinou neúspěšné. Naopak lhostejnost, atmosféra rivality a nepřátelství, dává šikaně možnost růst.

Třetím stádiem je vytvoření jádra agresorů. V případě, že se již zpočátku šikaně nezabrání, vznikne často celá skupina agresorů, kteří začnou spolupracovat a oběť systematicky šikanovat. Šikana se tím víc rozvíjí, čím víc jí nic nestojí v cestě. Opakem skupiny agresorů je skupina složená z pozitivních a charakterně laděných jedinců, která skupině agresorů konkuruje a šikanu potlačuje. V praxi se však tyto pozitivní skupiny příliš nevyskytují a vůči agresorům většinou nemají převahu.

Čtvrté stádium se týká převzetí norem agresorů. Normy, nastavené agresory se stanou nepsaným zákonem pro celou třídu, která se v krátké době zcela změní k obrazu agresorů. I mírní žáci, nyní pod silným vlivem agresorů, se dokážou chovat krutě a pociťují u takového chování (po vzoru agresorů) uspokojení.

Páté stádium. Totalita. Normy agresorů jsou přijaty natolik, že se z daných jedinců stávají „vládci“, „nadlidé“ a ostatní „podlidé“ jim posluhují. Nastává vykořisťování, využívání všech. Agresoři využívají všechno co je možné, od materiálních věcí po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, apod. S ubíhajícím časem narůstá i brutalita. Agresoři pomalu ztrácejí kontakt s realitou a jsou nutkáni ke stále opakujícímu násilí. Vážnější formy této šikany jsou spíše záležitostí vězení, vojenských prostorů, či výchovných zařízení. V mírnějších formách, nutno podotknout, že na školu přesto v dosti závažných, se tento typ šikany objevuje i ve školách.

2.1. Šikanování vs. škádlení

Kanadská organizace zabývající se výzkumem a prevencí šikany vysvětluje podstatu škádlení a popisuje, kdy škádlení přechází v šikanu. Pro děti je škádlení způsob hry, kdy čekají, že jim druhý škádlení oplatí. Škádlení je pro ně způsob jak uvolnit stres a napětí a dávají jím najevo blízkost a přízeň druhému. Škádlení lze označit za nevinné, když ho druhé dítě vnímá jako pozitivní projev náklonnosti a trýznitel mluví spíše ve vtipch, nevyužívá agresivní tón. Stejně tak jako je škádlení pozitivně využíváno k posílení vztahu, může být využito negativně pomocí kritiky a fyzického ublížení k jeho oslabení. Zejména napadne-li trýznitel, např. slovně, fyzický vzhled oběti, je to pro ni ponižující. Důvodem je závislost fyzického vzhledu na přijímání a začlenění se do vrstevnických skupin. Škádlení se stává šikanou, když je obsah škádlení myšlen nepřátelsky. Trýznitel je silnější než oběť, škádlení opakuje a jeho cílem je oběti ublížit (PREVNet, 2015).

Bourcet a Gravillonová (2006, s. 12, 13) ve své knize popisují slovní agresi. *„Jsou to jen slova, nic víc. A přesto mohou ublížit a způsobit zranění, která sice nenajdeme na těle, avšak pro psychiku jsou stejně bolestivá. Když se dítě nebo dospívající stane obětí slovního napadení ze strany svých vrstevníků, rozhodně to nelze brát na lehkou váhu. Být napaden*

kvůli svému vzezření nebo původu a ještě k tomu na veřejnosti je skutečnou agresí. Tentokrát bolest nezpůsobí případné modřiny, ale ponížení, a to pálí úplně stejně. Ponížení znamená něco daleko silnějšího a hlubšího než jen být zesměšněn, dotčen ve své ješitnosti nebo hrdosti. Došlo k zasažení identity, dotyčný se cítí ponížený, bezvýznamný a má pocit, že v očích ostatních neexistuje a ztratil své místo. Překonat takovou potupu nemusí být vždy snadné.“

Za škádlení, neboli teasing, můžeme považovat např. nevinné škádlení dívek na druhém stupni chlapci. Chlapci dělají dívkám naschvály. Dívky se smějí, křičí, ale ve skutečnosti je jim pozornost chlapců příjemná. Někdy jdou dívky i žalovat učitelům, ti však vědí, že žalování je pouze formální jev, a že dívkám škádlení nevadí (Martínek & Kameníčková, 2008).

Šikana a škádlení jsou jevy, které mají občas rodiče i pedagogové problém rozpoznat. Projevy jsou navenek podobné, žáci provádí legrácky a vtípky na účet druhého. Důležité je však to, jak danou věc vnímá oběť těchto vtípků. Pocity, že je jedinec šikanován, jsou velmi subjektivní a každý je prožívá jinak. Co je pro jednoho legrací, to je pro druhého vážnou věcí, a může mu způsobit psychické problémy (Vágnerová & kol., 2011).

2.2. Falešné kamarádství

Kamarádství a šikana. Jdou tyto dvě slova vůbec dohromady? Vezmeme-li v potaz kamarádství v tom klasickém slova smyslu, kdy jsou dva jedinci dobrými přáteli, navzájem si pomáhají a podporují se, tak určitě ne. Těžko si představit dva takto fungující přátele, jak se šikanují.

Existuje však jev, který může toto přátelství zdánlivě připomínat, možná lépe řečeno napodobovat. Častěji je tomu u dívek, ale i u chlapců se v případech šikany objevují vztahy. Ne však kamarádské, ale spíše závislostní. Jinak je tomu u dívek, jinak u chlapců a jinak u každého jednotlivce. Závislost oběti na agresorovi je složitý jev, jehož cesta začíná v okamžiku první šikany. V tomto okamžiku se však ještě nedá hovořit o závislosti,

nýbrž pouze o prvním kroku k ní. Těchto kroků je víc a souvisejí s postupným vývojem a stupňováním šikany.

Každé dítě je jiné a agresi ze strany silnějšího vnímá jinak. Toto vnímání je silně podmíněno minulostí dítěte a jeho osobnostními vlastnostmi. Dítě, které je zdravě sebejisté, má přátele a milující rodinu, bude „výprask“ od silnějšího agresora vnímat negativně. Přesto však lze předpokládat, že mu to nezpůsobí nervové zhroucení. Takovýto útok, ze kterého vyjde oběť poražena a ponížena, bude mít jen dočasný vliv na jeho sebedůvěru. V případě, že je jedinec slabší, nevěří si a jeho rodina ho nepodporuje, můžeme naopak předpokládat, že agresivní útok bude mít úplně jiný dopad. Lze si představit ještě extrémnější případ, kdy je jedinec doma fyzicky trestán a jeho sebedůvěra je velmi slabá, že v takovémto případě budou následky útoku fatální. Již tak dost slabá psychika se zhroutí a dítě nenastolí žádný obranný plán. Bude bezradné (Bourcet & Gravillonová, 2006).

Následuje stádium studu a sebeobviňování. Co si o mně kamarádi budou myslet, až to zjistí? Co když ti, co mi pořád nadávají, mají pravdu? Když dítěti někdo pravidelně nadává a ono se těmto útokům nedokáže bránit, nastává u něj ztotožnění s těmito výroky. Proč se ale z obětí stávají viníci? Co přiměje oběť nadávek nebo dokonce oběť sexuálního zneužívání si myslet, že agresor je v právu? Podle psychoanalytiků jde o obranou reakci, kdy oběť nedokáže snést bolestnou událost, která se stala bezdůvodně. Proto si vymyslí vysvětlení, ve kterém agresi zdůvodňuje vlastní nedokonalostí. „Můžu za to přece já“ je nesprávná odpověď obětí, přesto pro ně jediná a v tu chvíli důležitá. Ze sebeobviňování a přijetí agresorových útoků jako vlastních chyb, může nakonec vyplynout již zmiňovaný *pseudostockholmský syndrom*, kdy oběť už nevnímá agresorovo chování jako omluvitelné, ale je ochotna se za něj zaručit, bránit ho a dokonce se s ním i ztotožnit (Bourcet & Gravillonová, 2006). V tomto okamžiku lze hovořit o falešném kamarádství, které při vyšetřování šikany často mate pedagogy i rodiče. Fieldová uvádí, že vztah agresora a oběti funguje na principu vzájemné interakce. Oběť odměňuje agresora tím, že se chová submisivně. Ten díky tomu útoky opakuje. Některé oběti se chovají tak, jako by je útočník přitahoval a snaží se s nimi trávit více času. Některé děti mají zase možnost ze vztahu agresor - oběť uniknout, ale neudělají to. Někdy si mohou také agresor a oběť vyměnit role (Fieldová, 2009).

Kamarádství při šikaně je bezesporu častější jev u dívek než u chlapců. Zatímco chlapci vsadí na osvědčené fyzické násilí a jejich oběti nepatří často mezi jejich přátele, u dívek je to naopak. Dívky využívají spíše psychické násilí, útočí verbálně nebo se snaží oběť sociálně izolovat. Šikana může vzniknout mezi dobrými kamarádkami jako odplata v případě, že se v kamarádství něco pokazí nebo může dojít k vytvoření nového kamarádského vztahu za účelem šikany. Lze tedy říct, že dívčí šikana dokáže být velmi promyšlená a klamná. U dívek dále platí zvýšená závislost mezi obětí a agresorem. Oběť nežádka považuje agresorku za svojí dobrou kamarádku (Kolář, 2011). Z vlastní zkušenosti instruktora adaptačních kurzů si vybavuji případ dvou dívek, u kterých byla prokázána šikana spojená s fyzickou agresí. Obě dívky se účastnily třídního kurzu, po jehož dobu spolu trávily většinu času a působily jako dobré kamarádky.

2.3. Vztahy ve skupině

Vývoj šikany ve skupině, tedy ve školní třídě, popisují v trojrozměrném pohledu na šikanování. Říčan a Janošová uvádějí některé důvody, proč ve školní třídě šikana vzniká. Je nutné zdůraznit, že školní třída vzniká uměle, tedy žáci si nemohou vybrat, s kým do třídy půjdou a s kým ne. Dále musí fungovat jako kolektiv, který plní úkoly, spolupracuje. Je zde i určitá hierarchie, která je zaštitěna pedagogem, který má třídu na starost. Je však důležité si uvědomit, že i přesto, že děti musí učitele poslouchat, jejich hierarchie se postupem času, čím déle spolu děti jsou, stává jejich vlastní záležitostí. Tzn., že děti začnou řešit spory mezi sebou bez pomoci učitele. Takový okamžik je příhodný pro vznik šikany. Zaběhlou třídu lze rozdělit na dvě části, struktury. Oficiální, které vládne učitel, a „podzemí“, které je ovládáno samotnými dětmi a učitel do něj nemá přístup. Oficiální část je ta, kde se děti učí vědomostem, které jim předává učitel. Podzemí je místo, kde se řeší třídní záležitosti pouze mezi dětmi. Čím zdatnější pedagog je, tím živější a produktivnější je oficiální struktura třídy. Podzemí přesto existuje a slouží dětem k uchování jejich tajemství, vzájemných vztahů, experimentů na cestě k dospělosti. Podzemí je důležité pro trénink sociálních dovedností dětí, které zde zjišťují, co si mohou dovolit k dospělým. Vznik podzemí je neškodný, pokud nad ním má oficiální část převahu.

Převahu získává díky pozitivnímu vlivu učitele, který dokáže děti nadchnout pro práci a má jejich důvěru. V případě, že učitel důvěru nemá, začne váha a důležitost podzemí vzrůstat a k moci se dostanou nejsilnější (nejagresivnější) jedinci, kteří nastolí právo silnějšího. Ve třídě začnou platit normy zakazující interakci s autoritou (učitelem), vznikají pravidla „nebonzuje se!“ apod. Tyto pravidla bohužel platí i pro šikanu (Říčan & Janošová, 2010).

Podle toho, jak třída funguje, z jakých je složena spolužáků, jaký vliv na ni má učitel, se v ní vytvoří určité klima. Klima je něco neuchopitelného, ale zároveň něco, co všichni, ti co jsou součástí dané třídy, vnímají. Jde o způsob vnímání toho, jak třída funguje. Podle toho lze očekávat, jak bude třída reagovat na určité podněty, i v jakém je v současném rozpoložení. Klima může být podporující, kdy se spolužáci vzájemně respektují, komunikují spolu nebo obranné, kdy vzájemná komunikace nefunguje, a spolužáci mezi sebou soupeří. Klima třídy je ovlivněno i klimatem školy, které podobně jako klima třídy může být založeno buď na přátelském duchu a spolupráci nebo na uzavřenosti a nedůvěře. Pozitivní klima má přirozeně dobrý vliv i na žáky samotné. Osobnosti žáků v takto pozitivním prostředí budou spíše růst než v případě, kdy je školní a třídní klima nepřátelské (Gromnica, 2010).

3. Aktéři šikany

Kdo je agresor, kdo oběť nebo přihlížející, a jak se chová při šikaně pedagog? Jsou jejich role předem dány? O šikaně je známo, že ji páchá silnější na slabších. Také je známo, že se odehrává v kontextu větší skupiny, třídy. Pro definici šikany je nezbytné znát její aktéry. Z prvotního diagnostického hlediska je základním předpokladem znalost jejich vnějších projevů, z následného léčebného hlediska i znalost hlubších motivů, osobnostních charakteristik, výchovy, vývojového stupně apod.

3.1. Agresor

Agresor, šikanující, útočník. Jedinec, který v šikaně zaujímá místo nejsilnějšího, je to strůjce šikany, využívá fyzické či psychické převahy nad slabší obětí k jejímu ovládnutí.

Agresory lze rozdělit do tří typů:

První je *Hrubián*. „*Primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.*“ (Vágnerová a kol., 2011, s. 84). Při šikaně se projevuje „*tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně, zastrašuje jím ostatní.*“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 84). „*V rodině útočníka se často objevuje agresivita a brutalita u rodičů (agresoři jakoby násilí vraceli nebo ho napodobovali).*“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 84).

Druhý je *Slušňák*. „*Kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, zdánlivě slušný, sociálně zdatný žák, který je mnohdy „prodlouženou rukou“ učitele. Někdy se u něj mohou projevovat i sadistické tendence v sexuálním smyslu – uchyluje se k tzv. mafiánským metodám, kdy je mozem ubližování, jedná s chladnokrevnou krutostí, k útokům používá tzv. nohsledy či přísluhovače, méně sociálně atraktivní či vlivné jedince s potřebou participace na vlivu a moci „bosse“.*“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 85). Při šikanování jedná cíleně a rafinovaně, snaží se šikanování co nejvíce schovat tak, aby bylo

beze svědků. „V rodině se často uplatňuje důsledný a náročný přístup, někdy až vojenský dril bez lásky.“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 85).

Třetí je *Srandista*. „Optimistický, dobrodružný, zábavný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, oblíbený a vlivný, většinou žák se zvýšenou potřebou pozornosti, kterou si zajišťuje vymyšlením a uskutečňováním zlomyslností a škodolibostí vůči obětem. Poskytuje krutou zábavu a divadlo jenom proto, že má zajištěnou „diváckou obec“, a tím naplňuje vlastní potřebu pozornosti a přijetí.“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 85). Forma jeho agrese spočívá v zesměšnění oběti a jde mu o pobavení sebe a zbytku třídního kolektivu. V rodině „Nebyla zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace (mírnější forma deprivace jako duševního stavu, kdy základní duševní potřeby jsou dlouhodobě neuspokojovány) a absence duchovních a mravních hodnot v rodině. V chování rodičů lze předpokládat častější ironizující postoje, sarkasmus a výrazný smysl pro „černý humor“. (Vágnerová & kol., 2011, s. 86).

3.1.1. Příčiny agrese u dětí

Důvodů, proč se jedinec chová agresivně, je více. Roli může hrát jak patologické rodinné prostředí, kde je výchova dítěte ovlivněna agresivitou jednoho nebo obou rodičů (často to bývá výchova skrytě agresivní matky), tak geneticky podložená biologická abnormalita. Z výchovného hlediska lze očekávat zvýšenou agresi u dětí, jež rodiče učí, že agrese může sloužit jako prostředek k dosažení cílů (Martínek, 2009). Dalším rizikovým faktorem ve výchově je tzv. „slepá výchova“, kdy rodiče nevnímají problémové chování svého dítěte a považují svoji výchovu za optimální. Jakékoliv stížnosti ze školy poté odmítají s tím, že doma se dítě chová normálně. Faktorem ovlivňujícím agresi dítěte ve škole je také neuspokojená bazální jistota v dětství. Děti, které v dětství zažívaly pevnou vazbu s matkou, vyrůstaly v bezpečném prostředí. Takové děti jsou i v pozdějším životě, tedy ve škole jistější a šťastnější. V opačném případě se nejistá vazba v dětství promítne do života jedince ve škole tak, že je nejistý, reaguje přehnaně agresivně, snaží se na sebe upoutat pozornost a je hyperaktivní. Můžeme předpokládat, že porušení základní vazby mezi

matkou a dítětem, tedy bazální jistoty, patří mezi základní příčiny poruchy chování v jakékoliv formě (Martínek, 2009).

3.2. Oběť

Oběť. Jedinec, který je šikanován, jeho fyzické a psychické schopnosti jsou slabší než agresorovy.

Důležité je zmínit, že obětí se může stát kdokoliv, proto je obtížné určit její charakteristiku. Mezi základní znaky, které mají oběti společné, však patří výchova, která je u nich často příliš „ochranitelská“. Taková výchova nevede dítě k samostatnosti a sebeprosazování (Vágnerová & kol., 2011).

Projevy a rizikové faktory v chování oběti podle Vágnerové a kol. (2011):

- Dítě se cítí odlišné a má problémy se sebepřijetím
- Ochranitelská výchova z matčiny strany (mamánci)
- Nízká sociální inteligence způsobující neoblíbenost
- Zvláštní nadání a předčasná osobnostní vyzrálost
- Alternativní životní styl s odporem k násilí
- Veřejné projevování náboženského vyznání
- Emoční labilita
- Fyzický, psychický handicap
- Příslušnost k menšinové společenské skupině
- Děti ze sociálně slabších rodin

3.3. Přihlížejí

Přihlížejí. Nejprve se aktivně neúčastní šikany, ale svojí nečinností dovolují její průběh. V některých případech slouží jako „palivo“ pro agresora, který buď oběť šikanuje ve jménu pobavení třídy, jindy slouží jako potvrzení agresorovy síly a dominance.

V dalších stádiích se přihlížející projevují pasivním odmítáním šikany, neúčastněností, poté souhlasnými postoji, až v posledním stádiu aktivní účasti. Přihlížející třída přestává vnímat spolužákovo utrpení, necítí soucit, mají-li nějaké výhrady, pak jsou ovládnuti strachem a mlčí (Vágnerová & kol., 2011).

„Přihlížející lze charakterizovat jako skupinu jedinců s nedostatečnou nebo snižující se mírou občanské statečnosti, s rozptýlenou zodpovědností. Přesto, že jde často o žáky s původně pozitivním morálním profilem, tlak skupinových norem a nedostatek podpory způsobí, že se před šikanou cítí bezbranní a paralyzovaní. Dále se tak snižuje jejich již tak narušená mravní úroveň.“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 88).

3.4. Pedagog

Role pedagoga při šikaně může být různá a často ne jednoduchá. V zásadě lze rozdělit pedagogy podle jejich reakcí na šikanu. Správný pedagog je potom ten, který se při podezření na šikanu snaží problém aktivně řešit příslušnými kroky. Špatný pedagog je ten, který před náznaky šikany zavírá oči, aktivně ji neřeší a případně se sám účastní šikany.

Nejprve případ, kdy pedagog a celkově vedení školy odmítá řešit šikanu na základě tvrzení, že se u nich na škole nevyskytuje. V takovýchto případech se rodiče často setkají s odmítavými reakcemi typu „dítě je provokatér, takže si za to může samo“, „pro děti je toto normální proces“, apod. (Vágnerová & kol., 2011). Skutečnost, že si za to dítě může samo, je ovšem zcela nepodstatná informace v době, kdy je nutné šikanu aktivně řešit. U šikany nezáleží na tom, zda je jedna ze stran v právu či nikoli, postiženy jsou totiž obě strany a následky z nevyřešené šikany si odnesou obě děti.

Pedagog se může stát iniciátorem šikany. A to nevědomě. Stačí špatná poznámka během hodiny na ostrakizovaného žáka a zpustí se lavina třídního posměchu, který je, dá se říct, po vzoru učitele, „legalizovaný“. Dalším faktorem, proč pedagog účinně nezasáhne proti šikaně je fakt, že ostrakizovaní a následně šikanovaní žáci bývají často nesympatičtí jedinci, kteří mají problém se začleněním a vhodným sociálním chováním. Učitelé tedy vůči nim mohou mít skrytou averzi. Učitelé často zastávají názor „ať si to mezi sebou

vyřídí žáci sami“, tento způsob je ale dobrý pouze při běžných konfliktech, u šikany už zásadně neplatí (Říčan & Janošová, 2010).

3.5. Zastánce oběti

Jedinec, který se zastane oběti a aktivně jí brání. Zejména to bývají dívky. V třídních skupinách je jich většinou menšina, ale přesto se vyskytují. Jsou to děti s prosociálním cítěním a dobrou výchovou. Ve třídě jsou oblíbení a mají vliv. Jsou zvyklí ostatním pomáhat a řídí se skautským zákonem, který říká, že silný chrání slabého (Říčan & Janošová, 2010).

4. Vývojové hledisko aktérů šikany

K vývoji dochází u jedince od narození do smrti. *Vývoj* přináší změnu, v případě pozitivní změny hovoříme o rozvoji. Psychický rozvoj se vyznačuje zvýšenou adaptabilitou na sociální prostředí. Člověk neustále roste, geneticky podmíněné vývojové změny zajišťují fyziologickou a anatomickou funkčnost organismu, učíme se v důsledku interakce s prostředím, učíme se senzomotoricky (Thorová, 2015). Dále jsou přítomné situační vlivy, které na nás mají někdy pozitivní a někdy negativní dopad. Nemoci, vývojové poruchy, stres, úrazy, výživa, socioekonomické podmínky, přátelství, ve škole učitelé, osiřeni atd. Důležitý je vztah zrání a učení. Neustále probíhající proces interakce těchto dvou proměnných určuje, čeho je již jedinec schopný a čeho ještě ne. Život jedince lze definovat jako život složený z vývojových úkolů a přechodů. Přechod je období změny v životě, např. přechod z dětství do adolescence (Thorová, 2015). Úkoly jsou poté aktivity, u kterých očekáváme, že je daný jedinec začne provádět v daném období života, např. začlenit se do kolektivu, najít si partnera. V průběhu vývoje dochází ke *krizím*. Ty člověka mohou posouvat dál nebo jeho vývoj ovlivnit negativně. Tyto krize se mohou týkat jeho vývoje a přechodových fází, např. období vzdoru, pubertální krize, apod. Dále jsou krize situační. Ty jsou způsobeny zásahem zvenčí a s věkem dítěte nesouvisejí. Jsou to krize v mezilidských vztazích, krize v rodinném kruhu, které způsobují výchovné potíže (Thorová, 2015). Nutno připomenout, že osobnost a zdravý vývoj dítěte je v první řadě značně ovlivněn bazální důvěrou, tedy vztahem dítěte a matky a v neposlední řadě následným stylem výchovy obou rodičů.

V kontextu prováděného výzkumu na základní a střední škole se zaměřuji a blíže specifikuji věk dané populace, tedy adolescentů. Výzkumu se zúčastnili žáci druhého stupně základní školy a žáci střední školy.

4.1. Adolescence

„Období dospívání je přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí. Zahrnuje jednu dekádu života, od 10 do 20 let. V tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti

ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždycky je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci.“ (Vágnerová, 2005, s. 321).

Adolescenci je vhodné rozdělit na dvě fáze. Ranou (11 - 15. rok) a pozdní (15. - 20. rok). Raná fáze, neboli pubescence, se vyznačuje změnou sebepojetí i reakcí okolí v důsledku tělesného a pohlavního dozrávání. Objevují se nápadnější výkyvy v emočním prožívání. Pubescent se začíná osamostatňovat od rodičů a jsou pro něj důležité vztahy s vrstevníky. Objevují se první partnerské vztahy, snaha odlišit se od ostatních prostřednictvím vnějšího vzhledu. Je pro něj důležitá nejen identita vlastní, ale i to, jak ho vnímají a akceptují druzí. Důležitý je mezník ukončení povinné školní docházky a nástup do další školy, popřípadě práce (Vágnerová M. , 2005).

Pozdní adolescence je období, kdy se mění osobnost a společenská pozice, dochází k prvnímu pohlavnímu styku, většímu osamostatnění se od rodiny. Tato fáze je zaměřená na rozvoj vlastní identity, experimentaci s variantami svého chování, které mohou zajít až do extrémů. Úkolem pozdní dospělosti je se osamostatnit, což v dnešní době nemusí být pro všechny adolescenty příjemné. Vidina zodpovědnosti, nutnosti najít si práci, se může z jejich pohledu zdát omezující a stereotypní.

V adolescenci jsou důležité vrstevnické skupiny. Slouží jedincům jako opora pro vytvoření vlastní identity a zvyšují pocit sebejistoty. Jedinci totiž řeší stejné problémy, sdílí podobné hodnoty a normy. Příslušnost k vrstevnické skupině u jedince uspokojuje potřebu stimulace, tzn., že jedinci sdílí stejné zážitky, potřebu smysluplného učení, společně experimentují a poznávají svět, tak jak je to škola nenaučí. V těchto partách je silný vliv vůdce, kterého ostatní napodobují. Vrstevnické skupiny dále částečně saturují pocit bezpečí a jistoty (Vágnerová M. , 2005).

Pro adolescenty je dále důležitá oblíbenost, určitý vliv, potřeba určit si vlastní pravidla a potřeba být akceptován. Zejména role ve skupině, ke které se tvrdě vypracovali, je pro ně značně důležitá (Vágnerová, 2005).

Z vývojového hlediska je nutno zmínit i morální vývoj u adolescentů, který v kontextu šikany hraje významnou roli.

V dospívání, stejně jako už u předškoláků existuje svědomí, které působí, i když na blízku není autorita, která by ho hlídala. Přesto se adolescenti svým svědomím neřídí vždy a spíše než výčitky svědomí je k dodržování mravních norem vede vidina trestu a odměny. Pro *pubescenty* jsou důležité motivy jednání a okolnosti. Čin posuzují podle záměru. Mravní je to, co ostatním prospívá a je v souladu s jedincovým svědomím. *Adolescenti* jsou morální absolutisté. Posuzují své jednání v kontextu celého lidstva a chápou, že obecně prospěšné jednání se může stát životní prioritou/posláním. Dovedou se trápit bídou lidí na druhém konci světa, chtějí svůj život zasvětit pomoci chudým. Uznávají vznešené normy a trápí je, že podle nich často sami nedokážou žít a přísně podle nich posuzují ostatní. Nezastaví se před žádnou autoritou. Nebezpečím absolutistického mravního usuzování je časté řízení se principem „všechno nebo nic“, na jehož základě se adolescenti vydávají cestou, která je přímo opačná ušlechtilosti, a tou je bezohledný egoismus. Adolescenti také často ustupují od svých ušlechtilých myšlenek a postojů na základě lenosti. Důležité je si však uvědomit, že toto je obecný popis vývoje mravních norem, a že spousta jedinců k němu nikdy nedojde (Říčan, 2004).

4.2. Škola a školní třída z pohledu adolescentů

Děti přecházejí na druhý stupeň a škola pro ně získává nový rozměr. Začínají uvažovat o jejím smyslu pro budoucnost. Ve starším školním věku už se učí kvůli přínosu informací, ne kvůli školnímu úspěchu samotnému. Bývají však velmi kritičtí k učitelům a přísně hodnotí jejich výkon. Mají tendence provokovat učitele a odmítat požadavky. Školní pravidla berou žáci jako daná a jediným cílem je snaha na škole bez větších problémů vydržet.

Vnímání školní třídy dospívajícími je zaměřeno na potřebu být akceptován, zároveň se prosadit a dosáhnout určitého hierarchického postavení. Pozice ve třídě je v tomto věku velice důležitá pro vnímání vlastní identity (Vágnerová, 2005).

5. Příčiny a následky šikany

5.1. Příčiny

Mezi hlavní příčiny šikanování patří bezesporu výchova, která ovlivňuje dítě od narození, genetické předpoklady k agresivitě a v neposlední řadě na něj působí i širší sociální okolí (Gajdašová & Herényiová, 2006).

Uchopíme-li problematiku příčin, důvodů, proč jedinec sáhne k násilí a opakovaně jím ubližuje slabšímu jedinci, je nutné si uvědomit, že tak činí proto, že určitou dávku agrese má v sobě od narození. Lidské dějiny jsou od nepaměti spojeny s projevy násilí a je nutné si přiznat, že žáci, kteří šikanují druhé, nemusí být nutně jen agresivní psychopati, vymykající se běžným normám (Kolář, 2011). S přihlédnutím, kolik se vyskytuje šikany na českých i zahraničních školách, stojí za uvážení, že šikana je jev, ke kterému snadno sklouzne i jedinec, který se v agresivních poměrech příliš nevymyká normě.

Kolář (2011) kromě vrozené agrese uvádí několik dalších příčin, které souvisejí se vznikem šikany u agresorů. Jsou to nevyspělé duchovní hodnoty a s nimi spojené sobectví. Duchovní hodnoty ve smyslu nesobeckosti jsou o uvědomování si druhých jako rovnocenných partnerů, o přesahu vlastního já, který jedinci umožňuje vnímat druhého takového, jaký je, nezávisle na vlastním prospěchu. V případě, že je jedinec duchovně nevyspělý, vnímá ostatní v kontextu svých potřeb, využívá je, a sebe považuje za lepšího než ostatní. V praxi tito šikanující jedinci nevnímají pocit viny z ublížení a trest jim udělený naopak vnímají jako křivdu. Dochází u nich k morální slepotě, která se projevuje na dvou úrovních, a to za prvé na psychologické úrovni, kdy jedinec brání svojí sebeúctu a za druhé na duchovní hlubší úrovni, kdy je jedinec morálně zaslepen z důvodu sobeckosti a sebestřednosti (Kolář, 2011).

„Agresi a násilí vidíme v současnosti všude okolo nás. Téměř denně jsme svědky agresivního a násilného chování lidí v autobusech, v obchodech, na pracovištích, na fotbalových zápasech, na hřištích, diskotékách, v rodinách, v politice nebo ve vztazích mezi etnickými skupinami či národy. Násilí vidíme každodenně na televizních obrazovkách,

čteme o něm v denním tisku, setkáváme se s ním v počítačových hrách.“ (Gajdašová & Herényiová, 2006, s. 209).

5.1.1. Výchova

Výchova a výchovné přístupy rodičů jsou nejvýznamnější zdroje dětské agresivity a násilí vůči slabším spolužákům. Na jedné straně je příliš liberální výchova, nebo výchova, při které si rodiče svého dítěte nevšímají a nevěnují mu pozornost. Taková výchova značně souvisí s agresivitou. Stejně tak je na vině opačný přístup k výchově, a tou je příliš přísná, autokratická výchova. V případech, kdy rodiče své dítě příliš trestají, fyzicky či psychicky, objevuje se u dítěte nenávistné chování vůči ostatním dětem a časté negativní citové reakce (Gajdašová & Herényiová, 2006).

Špatná výchova může kromě nenaplněné potřeby lásky také nedostatečně stimulovat jedince k vytvoření pozitivních životních cílů nebo rozvinutí schopnosti žít zdravým způsobem ve skupině lidí s pozitivními a hodnotnými mezilidskými vztahy (Malach, 2007).

5.1.2. Skupinová dynamika a tlak norem

Ze slušného žáka se stává brutální agresor, z pozitivně prospívajícího žáka zlomený a na agresorovi závislý jedinec. Původně slušná třída se stává problémovou. Takto funguje skupinová dynamika, která mění zdravé v nemocné. Skupinová dynamika jsou síly, které působí při interakci a ve vztazích mezi žáky (Kolář, 2011). Každá třída má svoji dynamiku a je úkolem převážně pedagogů, aby jí vedli pozitivním směrem. V případě šikany je skupinová dynamika využita agresory k potlačení svobody a dobrých vztahů ve třídě. Fyzické násilí a vyhrožování jsou metody, které mění způsob myšlení u zbytku třídy, tedy mění i skupinovou dynamiku. Nenápadné, ale násilné ovlivňování názorů v kamarádkém převleku je dalším způsobem, jak měnit skupinovou dynamiku. Nutno také zmínit Festingerovu teorii kognitivní disonance, která tvrdí, že člověk směřuje nevědomě k vyrovnání svého chování, myšlení a cítění (Kolář, 2011). Donutí-li agresor v pokročilých

stádiích šikany přihlížejícího spolužáka k útoku na oběť, dojde u tohoto přihlížejícího k rozporu mezi chováním a tím, co si myslí a prožívá. Většinou si pak své chování „racionalizuje“, tedy vyváží nesoulad mezi chováním, myšlením a cítěním tak, že si logicky zdůvodní, proč to udělal a nepříjemné cítění se oslabí, v horším případě promění v souhlasné a libé.

V každé třídě se utvářejí normy, které je velice těžké porušit, tzv. plavat proti proudu.

Vytvoří-li tyto normy silní a agresivní jedinci, vznikne prostředí s právem silnějšího, které je zároveň vhodným místem pro vznik šikany (Kolář, 2011).

5.1.3. Motivy agresorů

U agresorů je častým motivem samotná *krutost a touha po moci*, tedy dobrý pocit z utrpení a ovládání druhých. Dalšími motivy jsou *upoutání pozornosti, zabíjení nudy, motiv žárlivosti, motiv vykonat něco velkého, překonání osamělosti a motiv prevence*, kdy bývalá oběť chce předejít šikaně a proto jí začne sama působit na nové škole (Kolář, 2011).

5.1.4. Citová deprivace, úzkost, napětí a strach

Již zmiňovaná citová deprivace, kdy děti trpí neuspokojenou potřebou bezpečí, lásky a ochrany, je jeden z důvodů agresivity a násilného chování (Gajdašová & Herényiová, 2006). Žáci s citovou deprivací mají potřebu uspokojovat svoje potřeby prostřednictvím násilí vůči druhým. Agresivní žáci někdy sami vypovídají, že nejsou milováni, že toho nejsou hodni. Pocity nejistoty poté přenášejí na druhé různými formami nenávisti a agrese.

Úzkost a napětí souvisí s agresí. Děti, které zažívají neustálou úzkost, jsou i často agresivní a napadají své spolužáky. Nedokážou si vytvořit pevná přátelství (Gajdašová & Herényiová, 2006).

5.1.5. Osobnostní charakteristiky žáka

Důvodem agresivního chování může být i prudký temperament žáka, který se „nesocializovaně“ projevuje ve chvílích, kdy není dostatečně vybouřen (Gajdašová & Herényiová, 2006).

Agresivní a násilně ladění žáci jsou také ti, kteří jsou častěji nejistí, zakomplexovaní, mají sníženou sebeúctu a sebehodnocení ve vztahu k výsledkům ve škole, mají nižší úroveň prosociálních tendencí a horší komunikační dovednosti (Gajdašová & Herényiová, 2006).

Obětí se stávají často jedinci emočně labilní, ale i osobnostně výjimeční a nadaní. Bývají často sociálně neobratní, což způsobuje jejich neoblíbenost v kolektivu (Vágnerová K. , 2011). Lze použít přirovnání k psům, kteří „vyčenichají“ snadnou kořist. Většina agresorů jedná stejně a spíše si vybírají oběť, která je nesmělá a bázlivá, než sebejistého a silného jedince. Takovíto „slabí“ jedinci mají sami často snížené sebevědomí (Bourcet & Gravillonová, 2006).

5.2. Následky šikany

V případě šikany je důležité rozpoznat, o jak závažnou formu jde a v jakém stádiu se nachází. V případě, že šikana přesahuje tři měsíce, je nutné zajistit oběti ochranu a navázat spolupráci s odborníky, kterými jsou výchovní poradci a psychoterapeuti (Gromnica, 2010).

Několik hodin, někdy i dní po útoku, lze na oběti pozorovat řadu fyzických projevů. Oběť během útoku zažívá stavy akutního stresu souvisejícího s přirozenou obranou reakcí. V případech přepadení, krádeže, ale i velmi hrubé slovní agrese se u člověka dostaví reakce bušení srdce, stáhnutého žaludku, zrychleného dechu, třesu rukou apod. Častý bývá stav otupělosti, nervového otřesu nebo zamlklosti. Tyto projevy mohou trvat až několik dní (Bourcet & Gravillonová, 2006).

V průběhu následujících týdnů a měsíců je nutné rozlišit výše zmíněnou akutní stresovou reakci od skutečné traumatické neurózy. Tato neuróza se nedostavuje ihned po útoku,

nýbrž až v průběhu několika týdnů, měsíců někdy i let po útoku. Začíná projevy, které si lze jen těžko spojit s útokem, který se stal již tak dávno. Projevy jsou únava, bolesti břicha, apod., při čemž lékařské vyšetření nedokáže přijít na příčinu (Bourcet & Gravillonová, 2006). Dalšími příznaky jsou noční můry, přehnaná citlivost na nečekané zvukové podněty, lekavost, od základu se mění povaha. Často se oběť přestává stýkat s vrstevníky, straní se společnosti a vyhýbá se určitým místům. Oběť si často přehrává napadení pořád dokola (syndrom opakování), promítá tvář agresora do ostatních lidí. Výše zmíněné příznaky jsou součástí velmi vážných post-traumatických poruch, které je nutné řešit již z počátku. Je proto nanejvýš důležité u obětí sledovat následný stav a pozorovat možné příznaky poruchy. V případě, kdy se porucha spustí, je velmi složité a problematické léčit. Proto je nutné ji podchytit již v počátku. Následky agrese se liší podle agresora a podle osobnosti oběti (Bourcet & Gravillonová, 2006).

V praxi, v průběhu řešení šikany, je přirozeně věnována značná pozornost agresorovi. Je však nutné a nanejvýš důležité tuto pozornost věnovat i oběti. V průběhu vyšetřování, kdy jsou po oběti vyžadovány výpovědi o tom, co se mu dělo, kdo mu to způsobil, si musí oběť otevřeně přiznat, že se nedokázala účinně bránit. Takovéto výpovědi mohou být pro dítě značně stresující. Je proto nutné s dítětem pracovat obezřetně a v lepším případě přizvat odbornou pomoc.

5.2.1. Následky pro celou třídu a řešení situace

Šikana odehrávající se ve třídě na ni má i patřičný negativní vliv. Třída „nakažená“ nemocí, při které selhala její morální obranyschopnost, se po šikaně nachází v nebezpečné situaci, kterou je třeba napravit.

Po skončení šikany a potrestání agresorů je velmi vhodné, když celá třída projde odpovídajícím intervenčním programem. Tyto programy jsou zaměřeny na léčbu problematických vztahů a nabízí je *střediska výchovné péče (SVP)*, *pedagogicko-psychologické poradny (PPP)* a *centra primární prevence (CPP)*. Programy vedou odborníci prošlí výcvikem ve skupinové práci (Vágnerová, 2011).

6. „Léčba“ šikany

„Léčbě“ šikany samozřejmě předchází její diagnostika, rozpoznání agresora i oběti, zjištění v jaké fázi šikany se nachází agresor s obětí i celá třída. V rámci tématu práce a následného výzkumu se tématu diagnostiky a léčby věnuji spíše okrajově, přesto nastíním základní principy a metody pro správnou diagnostiku a účinnou léčbu.

6.1. Diagnostika

Při diagnostice je důležitá role „detektiva“, tedy učitele, který se nesmí nechat zmást lží a manipulací agresorů, ale ani obětí a přihlízejících. Důležitá je také psychická podpora oběti a případného informátora, který pomáhá šikanu řešit. Neméně důležitý je časový faktor, který hraje pro agresora v případě, že šikanu neodhalíme včas, ale také je nutné si uvědomit, že šikana není něco, co můžeme vyřešit za dvě přestávky mezi hodinami (Gromnica, 2010). Kolář (2011) při diagnostice odkazuje na *trojrozměrný pohled na šikanování*, který diagnostikuje šikanu podle nemocného chování narušených vztahů ve třídě a nakonec mapování šikany jako závislosti. Pedagog při diagnostice pozoruje chování, zda jde o šikanu či škádlení, dále posuzuje, jaké stádium šikany se vyskytuje v celé třídě a nakonec se zaměřuje na oběť a agresora, kdy z jejich vztahu také usuzuje, jak moc již šikana pokročila.

6.2. Následná léčba

Existují dvě řešení používaná v praxi pro potlačení patologických jevů v třídním kolektivu. Cílem zásahu je důrazně potlačit patologické chování ve skupině a obnovit řád fungující na principu oficiálních norem.

První metodou je *metoda vnějšího nátlaku*. „Záměrem je přinutit trestem či strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Postup by měl zahrnovat individuální nebo komisionální pohovor (např. setkání s agresory a jejich rodiči

musí předcházet úspěšné vyšetřování případu), oznámení o potrestání agresorů před celou třídou (cílem je přesvědčit žáky, že škola spolehlivě zajišťuje ochranu slabých) a také ochranu oběti (např. schůzky s obětí).“ (Gromnica, 2010, s. 122).

Druhou metodou je metoda usmiřování. „Sleduje vnitřní proměnu vztahů mezi oběťmi a agresory. Nekoná se potrestání, ale hledá se společně náprava v neformální atmosféře. Neočekávaná důvěra a pevný postoj k agresorovi může někdy vést ke zlomu agresivních projevů. Metodu však lze využít pouze u nebrutálních forem prvního a druhého stádia šikanování a pouze u dětí mladšího školního věku.“ (Gromnica, 2010, s. 122).

Ve školním prostředí probíhá léčba na více úrovních. Oficiálnější, a pro školu z preventivního hlediska také důležitá úroveň, je potrestání žáka podle školních zákonů. Tyto tresty se běžně vyskytují ve formě důtek, třídních a ředitelských, podmíněného vyloučení, až vyloučení ze studia na střední škole. Dále to jsou převedení žáka do jiné třídy, popřípadě pracovní či výchovné skupiny. V neposlední řadě se podle vážnosti doporučuje rodičům návštěva specializovaných zařízení. V krajních případech rovnou umístění dítěte do pobytových oddělení SPP, či příslušných diagnostických ústavů (Malach, 2007).

Školní zákony jsou jistě důležité a pro správný chod školy nezbytné. V případech šikany by jsme však stále měli brát hlavní zřetel na snahu nápravy situace metodami, které pracují se skupinovou dynamikou, tedy zaměřit se na psychologické aspekty šikany. Věřím, že pro mnoho agresorů je snížená známka z chování pouze formalitou a často ani rodiče nepřiměje k vynaložení zvýšené aktivity k nápravě dítěte. Přesto jsou i tyto oficiální tresty důležité, a to jak pro ostatní žáky, tak rodiče. Škola tím dává najevo svůj postoj k chování žáků a demonsturuje celkový nesouhlas a netoleranci k agresivnímu chování.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

7. Výzkumný problém, cíl výzkumu, hypotézy

7.1. Výzkumný problém

V praxi je rozpoznání šikany složité. Velká část práce s šikanou připadá učitelům a školním psychologům, kteří si s touto problematikou musejí poradit. Nespočet publikací se zabývá popisem šikany i jejím možným řešením. Kolář (2011) ve své knize *Nová cesta k léčbě šikany* uvádí některé klíčové poznatky pro léčbu šikany. Dále např. Bourcet a Gravillonová (2006) ve své publikaci *Šikana ve škole, na ulici, doma* podávají i praktické rady pro rodiče, které popisují šikanu z pohledu dětí a pomáhají tak rodičům s řešením tohoto problému. Praktické rady a řešení šikany popisuje také publikace *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče* (2011). Z hlediska výzkumu je klíčové pochopení fenoménu šikany tak, jak ho vnímají sami děti. Teoretická orientace dětí v problematice šikany a jejich přístup k případnému řešení šikany je důležitým prvkem při léčbě šikany, zejména tam, kde není možná pomoc pedagogů a odborníků.

7.2. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, jak žáci základních a středních škol vnímají šikanu a jak by tento pojem sami definovali a popsali. Práce se opírá o teoretické poznatky a přenáší je do praktického využití. To, jak sami děti vnímají fenomén šikany, může být cenným nástrojem pro prevenci i pro učitele, kteří znají názory a postoje dětí k šikaně. Celkově lze práci použít i jako materiál k podpoře prevence pro učitele, kteří se pomocí dotazníku a následného rozhovoru dozvědí více o své konkrétní třídě a jejím vztahu k šikaně.

Realizovaný výzkum se opírá o konkrétní teorii. Konkrétně se jedná o Kolářův (2011) *trojrozměrný praktický pohled na šikanování*, ze kterého vychází hlavní struktura výzkumu, která obsahuje tři základní části:

- šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled),
- šikanování jako závislost (psychodynamický pohled),
- šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálněpsychologický pohled).

Cílem výzkumu je pomocí dotazníků a rozhovorů zjistit názor dětí na šikanu v kontextu těchto tří základních částí.

7.3. Hypotézy

Hypotézy vycházejí z hlavní struktury výzkumu, tedy z jeho tří základních částí. Z důvodu praktického zaměření výzkumu jsou však hypotézy sestaveny z více konkrétních a žákům spíše známých situací.

První hypotéza se týká šikanování jako nemocného chování (behaviorální pohled na šikanu). Zde jsou žáci dotazováni, zdali rozeznají šikanu od škádlení. Kolář (2011) ve své knize *Nový pohled na léčbu šikany* popisuje fenomén šikanování i škádlení a uvádí charakteristiky, které oba pojmy rozlišují. Rozdíl mezi šikanováním a škádlením viz str. 22.

- H1: Žáci rozeznávají projev šikany od projevů škádlení.
- *H1.1: Žáci ZŠ rozeznávají projev šikany od projevů škádlení.*
- *H1.2: Žáci SŠ rozeznávají projev šikany od projevů škádlení.*

Druhá hypotéza se týká šikanování jako závislosti (psychodynamický pohled). Žáci jsou dotazováni na kamarádský vztah v kontextu šikany. Hypotéza H2 je rozdělena na 4 podhypotézy, které jsou z pohledu chlapců a dívek navzájem protikladné. Je tomu tak proto, aby odpovídaly teorii, která tvrdí, že kamarádství při šikaně mezi chlapci spíše není, zatímco u dívek možné je. Lze hovořit o tzv. „falešném kamarádství“, viz str. 23. Závislostním vztahům mezi agresorem a obětí, které se mohou jevit jako kamarádské, se věnuje Kolář (2011) v knize *Nová cesta k léčbě šikany*.

- H2: Dva spolužáci nemohou být kamarádi, když se šikanují.
- *H2.1: Podle žáků SŠ nemohou být dva spolužáci (chlapci) kamarádi, když se šikanují.*
- *H2.2: Podle žáků ZŠ nemohou být dva spolužáci (chlapci) kamarádi, když se šikanují.*
- *H2.3: Podle žáků SŠ mohou být dvě spolužačky kamarádky, když se šikanují.*
- *H2.4: Podle žáků ZŠ mohou být dvě spolužačky kamarádky, když se šikanují.*

Třetí hypotéza se týká šikanování jako poruchy vztahů ve skupině (sociopsychologický pohled). Touto poruchou vztahů se zabývá Kolář (2011) ve svém trojrozměrném praktickém pohledu na šikanování. Žáci jsou dotazováni na šikanu v kontextu jejich konkrétní třídy.

- H3: Žáci vnímají šikanu jako problém celé třídy, ne jednotlivců.
- *H3.1: Žáci ZŠ vnímají šikanu jako problém celé třídy, ne jednotlivců.*
- *H3.2: Žáci SŠ vnímají šikanu jako problém celé třídy, ne jednotlivců.*

8. Metodologie výzkumu

8.1. Výzkumný design

V práci byl použit smíšený výzkumný design. Výhodou smíšeného výzkumného designu je možnost kombinace kvantitativních a kvalitativních metod, díky kterým lze danou problematiku komplexněji analyzovat a lépe jí tak porozumět (Hendl, 2005).

Kvantitativní data zkoumala fenomén šikany z širšího předem daného hlediska. V kvalitativní části si sami žáci určili, co je při definici šikany prioritní. Cílem zařazení obou metod do výzkumu bylo získat komplementární data odpovídající cíli výzkumu.

8.2. Metody sběru dat

Ke kvantitativnímu sběru dat byl použit dotazník vlastní konstrukce a ke kvalitativnímu skupinová diskuse.

8.2.1. Dotazník

Dotazník (příloha č. 1) vlastní konstrukce byl sestrojen tak, aby vybízel jednotlivé žáky k zamyšlení se nad otázkami šikany z pohledu jejich dosavadních zkušeností v současné třídě. Obsahuje 19 položek a je zaměřen na dimenze: *behaviorální* (rozpoznání šikany od škádlení), *závislostní* (ve smyslu vztahů mezi agresorem a obětí) a *psychosociální* (šikana jako porucha vztahů ve třídě). Odpovědi jsou v dotazníku zaznamenávány ve třech formách podle typu otázky. Jsou to odpovědi pomocí sedmibodové škály Likterova typu, vícenásobné volby *a*, *b*, *c*, *d* a dichotomické odpovědi *ano/ne*. Formát dotazníku je navrhnout pro OMR (optical mark recognition). Dále obsahuje doplňující kontaktní a kontrolní otázky.

Tabulka 2 - Dimenze dotazníku

Dimenze	Otázky	Popis dimenze
Behaviorální	2, 3, 4, 5	<i>Položky jsou voleny jako konkrétní případy situací, žáci volí na sedmibodové škále, zda se jedná o šikanu či škádlení. Každá otázka obsahuje proměnou, která určuje, zda se jedná o mírné škádlení, tvrdé škádlení, mírnou šikanu či tvrdou šikanu.</i>
Závislostní	6, 7, 8, 9	<i>Položky vyjadřují jak konkrétní situace, tak čistě teoretické otázky, vyjadřující vztahy mezi potenciaálními agresory a jejich oběťmi.</i>
Psychosociální	12, 14, 15, 16	<i>Položky vyjadřují vztah k šikaně v kontextu celé třídy. Tzn., zkoumají, jak by se jedinec zachoval v situaci, kdy šikana ve třídě nastane.</i>
Doplňující otázky:	1, 10, 11, 13, 17, 18, 19	<i>Tyto položky vznikly buď za účelem doplňujících otázek souvisejících s hlavními dimenzemi, nebo se jedná o kontaktní či kontrolní otázky.</i>

8.2.2. Skupinová diskuse

Skupinová diskuse byla zvolena z toho důvodu, že šikana je bezesporu jev, který se dotýká celé sociální skupiny, v tomto případě třídy. Obával jsem se, že v případě rozhovorů s jednotlivci budou respondenti odpovídat sociálně žádoucím způsobem nebo o některých věcech nebudou mluvit vůbec. Podle Hendla (2005) se mnoho názorů a postojů váže na sociální vztahy, a proto je lepší tato data měřit přímo v dané sociální situaci. Hlavní prvek, kterého jsem chtěl při diskusi docílit, bylo uvolnění psychických zábran a racionalizačních schémat tak, aby mohli respondenti prezentovat své názory a postoje stejně (tedy nezkresleně), jak by to dělali v běžném životě.

Skupina vznikla z přirozeně vybraných účastníků, kterými byli žáci jednotlivých tříd. Všechny diskutující skupiny byly dále heterogenní. Diskuse byla pojata volnou formou tak, aby měl každý možnost vyjádřit se k dané problematice, reagovat na výroky ostatních a diskutovat v pravém slova smyslu. Z praktických důvodů (zejména případné neochoty skupiny volně vyprávět) byla do diskuse zařazena sada podnětů, které měly skupinu vést problematikou šikany v případě, že se zasekne. Těmito podmínky byly: *fyzická agrese, psychická agrese, šikana vs. škádlení, vztah agresor vs. oběť, vztahy ve třídě, opakování,*

poměr sil, motivace agresora. Popis skupin a postup při skupinové diskusi viz Tabulka 3 a Tabulka 4. Všechny diskuse byly zaznamenány diktafonem.

Tabulka 3 - Popis vybraných skupin

Skupina	Popis skupiny	Počet	Rozložení pohlaví	
			Chlapci	Dívky
A2	Heterogenní, SŠ	27	21	6
B1	Heterogenní, SŠ	21	1	20
B2	Heterogenní, ZŠ	20	10	10
B3	Heterogenní, ZŠ	22	11	11

Tabulka 4 - Postup při skupinové diskusi

Postup při skupinové diskusi	
1.	<i>Představení „aktivity“, zmíněna důležitost aktivní účasti a nahrávání diskuse.</i>
2.	<i>Úvod do problematiky – definice šikany, základní popud k vyvolání diskuse.</i>
3.	<i>Průběh – další podnětové argumenty.</i>
4.	<i>Ukončení – možnost zmínit poslední důležité informace.</i>

9. Výzkumný soubor

9.1. Výběr vzorku

Výzkumný soubor byl vybrán pomocí příležitostního výběru. Jak uvádí Ferjenčík (2000), tento výběr nezaručuje reprezentativnost vzorku. Jeho výhodou je však jednoduchost a dostupnost v případě, kdy výzkumník nemá z jakéhokoliv důvodu prostředky pro realizaci reprezentativnějšího výběru. Podle Miovského (2006) je při tomto typu výběru nutné dát pozor na tzv. chudý výběrový vzorek, který je charakteristický tím, že je buď nedostatečně početný, nebo se skládá z příliš homogenních případů. V rámci kvantitativních dat bylo snahou zabránit této chudosti vzorku vybráním celkem osmi tříd na základních a středních školách a v rámci kvalitativních dat to bylo využití metody skupinové diskuse, která svým množstvím respondentů podporuje heterogenitu skupiny a tím i nasbíraných dat.

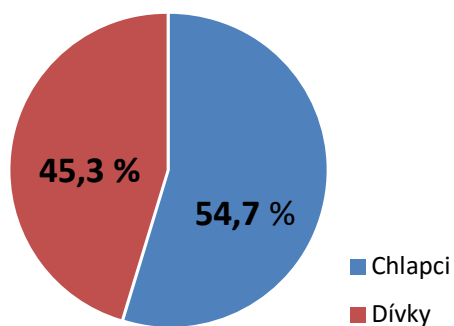
9.2. Charakteristika vzorku

Výzkumný soubor tvořilo celkem 172 jedinců složených z žáků druhého stupně základní školy a žáků střední školy v Jihočeském Kraji. Žáci základní školy sedmé a osmé ročníky a na střední škole se jednalo o žáky prvních a druhých ročníků. Další specifika výzkumného souboru viz Tabulka 5, Graf 1, Graf 2.

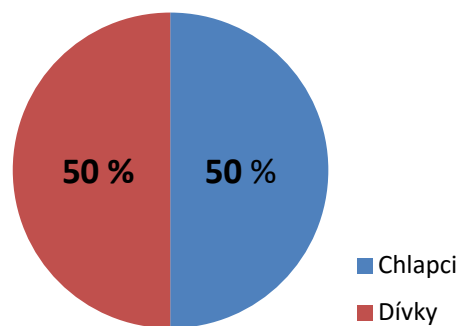
Tabulka 5 - Charakteristika vzorku podle typu školy

Škola	Ročník	Počet žáků v ročníku	Pohlaví		Prováděné skupinové diskuse v ročníku	Počet dotazovaných tříd v ročníku
			Chlapci	Dívky		
ZŠ	7.	66	35	31	2	3
	8.	22	13	9	0	1
SŠ	1.	40	24	16	1	2
	2.	44	18	26	1	2

Graf 1 - ZŠ: % zastoupení chlapců a dívek

Graf 2 - SŠ: % zastoupení chlapců a dívek

10. Zpracování dat

Výzkumná část se skládá z kvantitativní a kvalitativní části (viz výše). Data v kvantitativní části byla zpracována a následně interpretována za pomoci metod, které lze zařadit do deskriptivní statistiky. Kvalitativní část výzkumu byla zpracována pomocí obsahové analýzy, konkrétně otevřeného kódování, jedním z prvků zakotvené teorie a následně metodou vyložení karet.

10.1. Kvalitativní část

Zakotvenou teorii nelze označit doslova za konkrétní teorii, jako spíš za strategii výzkumu a také způsob analýzy získaných dat. Díky své propracovanosti metod analýzy dat je zakotvená teorie často využívána jen z části (Hendl, 2005). V této práci bylo konkrétně využíváno právě onoho otevřeného kódování, které přiřazuje kódy (konceptuální označení) určitým částem textu (jde o slova, věty, apod.) a následně je shlukuje do kategorií. Každá kategorie poté obsahuje seznam kódů, respektive konceptů, které mají shodný význam. Účelem sdružení dat, od konkrétních výroků a jevů, k vyšším a abstraktnějším kategoriím je vytvoření uceleného náhledu na danou problematiku, který vytváří výzkumník na základě svých dosavadních zkušeností s danou problematikou a v neposlední řadě doposud získanými teoretickými znalostmi (Hendl, 2005). Následující metoda „vyložení karet“ spočívá v seřazení získaných kategorií do smysluplného celku, který následně funguje jako převyprávění těchto kategorií (Švaříček & Šedřová, 2007).

U získaných dat byla nejprve provedena doslovná transkripce, na kterou navázalo otevřené kódování a následná interpretace dat pomocí metody vyložení karet. Obsahová analýza byla provedena u každé diskuse zvlášť, nezávisle na sobě. Vzniklé kategorie z jednotlivých diskusí byly dále porovnávány mezi sebou a to zejména ve vztahu základních a středních škol. Rozdílnost diskusí na stejné škole (ZŠ nebo SŠ) byla minimální, naopak se spíše jednotlivé třídy doplňovaly.

10.2. Kvantitativní část

Kvantitativní část byla analyzována pomocí deskriptivní statistiky. Tato statistika slouží k systematickému a srozumitelnému uspořádání dat a k vyvozování smysluplných závěrů na základě zkoumání jednotlivých výsledků. Metodami této statistiky jsou uspořádání a sumarizace, grafická prezentace dat a numerická charakteristika dat (Ferjenčík, 2000).

Získaná data z dotazníků byla nejprve převedena do programu Microsoft Excel, kde byla uspořádána do jednotlivých listů podle tříd, které vyplnily dotazník, a v jednotlivých listech byla dále získaná data přiřazována do sloupců s názvy jednotlivých položek z dotazníku. Dále bylo použito numerického zpracování dat, konkrétně byl použit aritmetický průměr, modus, medián a rozptyl. Kvůli přehlednosti byla numericky zpracovaná data sdružena do tabulek, ke kterým byl dále přidán slovní popis.

11. Výsledky kvalitativní části

Ze zpracovaných dat v obou školách vzniklo celkem **12 kategorií**, které byly dále podloženy různým počtem konceptů v závislosti na průběhu diskusí. Přesto, že do každé diskuse bylo zasaženo použitím jednotlivých částí podmětové sady (viz kapitola 8.2.2 Skupinová diskuse), čímž byla ovlivněna celková struktura diskuse (došlo k předdefinování kategorií), u popisu těchto kategorií a jimi obsahujících konceptů to již neplatilo. Obsah jednotlivých kategorií je složen z témat, které již navrhovali sami respondenti, nezávisle na výzkumníkovi, či dalším podnětům z jeho strany. Seznam kategorií se v případě základní ani střední školy nelišil z důvodu využití kompletní podnětové sady během všech diskusí. Seznam kategorií obsahuje Tabulka 6.

Tabulka 6 - Seznam kategorií

Seznam kategorií
1 PROJEVY ŠIKANY
2 PROJEVY ŠKÁDLENÍ
3 HRANICE ŠIKANA ŠKÁDLENÍ
4 PROJEVY ŠIKANY PODLE POHLAVÍ
5 VZTAH AGRESOR/OBĚŤ
6 MOTIVY AGRESORA
7 CHOVÁNÍ OBĚTI
8 POCITY OBĚTI
9 VYVÁŽENÍ SIL
10 VZTAH KOLEKTIVU K ŠIKANĚ
11 NÁSLEDKY ŠIKANY
12 OBRANA PROTI ŠIKANĚ

Následující interpretace dat je zaměřená na popis jednotlivých kategorií. Vznik kategorií proběhl na základě předem připravené podnětové sady, která se skládá z operacionalizovaných pojmů a vychází z Kolářova (2011) *Trojrozměrného pohledu na šikanování* a dále na základě podmětů od samotných respondentů.

11.1. Výsledky na SŠ

Diskuse na střední škole byla provedena ve skupinách A2 a B1. Popis skupin viz Tabulka 3.

První kategorií byly **Projevy šikany**. Zde respondenti jako projevy šikany nejčastěji uváděli *fyzické a psychické ubližování, následovala záměrnost a opakování*. Mezi konkrétní činy zařadili *on-line pomluvy, mlácení, naschvály, zesměšnění před třídou, schovávání věcí apod., ...* Z výpovědí vyplývá, že obě skupiny na střední škole chápou šikanu jako fyzické a psychické ubližování, které se vyznačuje záměrem agresora ublížit oběti a také určitým opakováním. Pro lepší přehlednost je kategorie uvedena v Tabulce 7.

Tabulka 7 - Kategorie 1 - Projevy šikany

Výpovědi žáků	Projevy šikany
<i>„... ta pomluva na facebooku“</i>	Fyzická a psychická agrese
<i>„... tak třeba to mlácení“</i>	
<i>„... nějak ho zesměšnit před celou třídou“</i>	
<i>„... je to cílený!“</i>	Záměrnost
<i>„... no, že někdo někoho zmlátí, prostě na rovinu, aby mu ublížil“</i>	
<i>„... když to pokračuje pořád dál“</i>	Opakování
<i>„... něco, co je mi opakovaně nepříjemné a dotýká se mě“</i>	
<i>“Když se naštvu a někoho zmlátím, tak to jako neznamená, že ... ale prostě musela bych to dělat častěji, ne?“</i>	

Druhou kategorií byly **Projevy škádlení**. Respondenti uvedli, že podstatou škádlení je sranda a provokace druhého. Mezi uvedenými výpověďmi byly: *„škádlení je jen tak ze srandy, ne?“*, *„jen se prostě provokovat“*. Pro lepší pochopení podstaty škádlení je u této kategorie vhodné se odkázat na kategorii následující, kterou je hranice mezi šikanou a škádlením.

Kategorie třetí **Hranice šikana škádlení**. Tato kategorie zaznamenávala rozdílné názory, které poukázaly na určitou složitost rozlišení šikany od škádlení. Diskutující skupiny se poměrně rychle shodly na tom, že do určité meze jde o škádlení a pak už o šikanu, ale tuto mez pro ně bylo obtížné definovat. Nakonec skupiny dospěly k názoru, že hranici určuje oběť škádlení a je velice subjektivní podle vnímání jedince. Z průběhu diskuse vyplynulo, že obě skupiny, přinejmenším teoreticky, znají rozdíl mezi šikanou a škádlením. Otázkou zůstává, nakolik by byli schopni šikanu a škádlení rozpoznat v praxi.

Tabulka 8 - Kategorie 3 - Hranice mezi šikanou a škádlením

Výpovědi žáků
<i>„... do určitý meze je to škádlení a pak je to šikana“</i>
<i>„... to už ale neví, že jo, ... když ho začnu mlátit, tak ...“</i>
<i>„tak asi když už to tomu člověku není příjemný, tak už je to šikana“</i>
<i>„no, záleží, jak to berou mezi sebou, když to berou jen tak, ...“</i>
<i>„no, tak tam jde hodně o to, jakože jak to ta oběť cítí ...“</i>
<i>„ta hranice není úplně daná, to záleží na každý tý osobě“</i>
<i>„tak třeba když je to mezi kamarádama, tak je to jako škádlení, a když ... je to třeba i vydírání, že ho jakoby toho určitýho člověka, toho slabšího ...“</i>

Čtvrtá kategorie **Projevy šikany podle pohlaví**. Zde chlapci nejčastěji vypovídali, že je pro ně přirozenější fyzická agrese a pro dívky psychická ve formě pomluv. Dívky s chlapci souhlasily.

Tabulka 9 - Kategorie 4 - Projevy šikany podle pohlaví

Výpovědi žáků – modře chlapci, červeně dívky
<i>„no kluci radši fyzicky a holky radši psychicky“</i>
<i>„určitě je v tom rozdíl ... tak holky daj radši na ty pomlavy, že jo“</i>
<i>„holky to jsou takový slepice, se radši pomlouvaj a ztrapňujou a kluci se radši zmlátěj“</i>
<i>„tak jednou si pamatuju, že se stalo, že holky byly největší kamarádky a za rohem se pomlouvaly“</i>

Pátá kategorie **Vztah agresor/oběť**. V této kategorii byly názory o kamarádském vztahu vyvážené. Polovina výpovědí označila kamarádství mezi agresorem a obětí za možné a polovina nikoliv. Diskuse se týkala převážně předstíraného kamarádství, kdy agresor a oběť pouze kamarádství předstírají.

Tabulka 10 - Kategorie 5 - Vztah agresor/oběť

Výpovědi žáků
<i>„můžou bejt kamarádi mezi těma ostatníma, ale pak když jsou sami, se to může otočit zase ... jakože jsou kamarádi, předstírají to a pak když jsou sami, tak ...“</i>
<i>„...pak už kamarádi nejsou, to už logicky zřejmě kamarádi nebudou ...“</i>

Šestá kategorie **Motivy agresora**. Zde obě skupiny označily za nejdůležitější motivy *závist, zábavu, získání pozornosti, rodinné vztahy, dokázání své síly, odlišnost oběti, nudu*. Obě skupiny zde podaly vyčerpávající odpověď a komplexně pokryly teoretické pole motivů. Za zajímavé shledávám motiv závist a zábava, které byly mezi prvními vyřčenými a zároveň nejpočetnějšími. V rámci časového omezení diskuse nebyla možnost se jim blíže věnovat. Respondenti dále přisuzovali důležitost rodinným vztahům a výchově.

Tabulka 11 - Kategorie 6 - Motivy agresora

Výpovědi žáků
<i>„... společenská hra ... protože ho to baví“</i>
<i>„... třeba je víc zazobanej než on ...“</i>
<i>„ tak určitě je to rozdíl, když jsou ty rodiče v pohodě, tak si z toho taky něco vezme a jinak taky začne mlátit ...“</i>
<i>„... musí si třeba dokazovat, že je silnější než ten druhý“</i>

Sedmá kategorie **Chování oběti**. Důvodem, proč oběť nenahlásí šikanu, je podle respondentů jednoznačně strach.

Tabulka 12 - Kategorie 7 - chování oběti

Výpovědi žáků
<i>„tak on nemůže, když mu třeba vyhrožuje, že jo“</i>
<i>„protože maj třeba strach, že se ta šikana rozjede ještě víc než předtím“</i>

Osmá kategorie **Pocity oběti**. Mezi nejčastější pocity patřily *strach z nahlášení šikany, strach z budoucna, bezmocnost, duševní újma a fyzická bolest*.

Tabulka 13 - Kategorie 8 - Pocity oběti

Výpovědi žáků
<i>„bolest, duševní újma, strach“</i>
<i>„nebo, že když to řekne, že znova dostane“</i>

Devátá kategorie **Vyvážení sil**. Obě skupiny se shodly na tvrzení, že silnější šikanuje slabšího. Dále uvedli, že agresor si ve třídě cíleně vybírá jedince, nad kterými má převahu.

Tabulka 14 - Kategorie 9 - Vyvážení sil

Výpovědi žáků
<i>„ne, tak já prostě tady do Tomáše bych nešel, protože vim, že by vyhrál ... tak bych se mu vyhnul a našel bych si nějakýho slabšího, na kterýho bych měl“</i>

Desátá kategorie **Vztah kolektivu k šikaně**. Respondenti ve svých výpovědích uváděli, že by se chtěli oběti zastat, ale že si dovedou představit, že by to neudělali ze strachu z agresora. Při posuzování, kdy už by při šikaně zasáhli, respondenti tvrdili, že by zasáhli až při viditelném opakování, tzn., muselo by ke konfliktu docházet opakovaně. Dále uvedli, že šikanu by měl ve třídě rozpoznat dobrý kamarád oběti. V jedné konkrétní třídě respondenti uvedli, že by šikanu rozpoznali, jelikož se již dobře znají, a že je nepravděpodobné, aby se u nich šikana dostala do takového stádia, kdy bude silný jedinec

ovládat celou třídu a nikdo nic nenahlásí (toto tvrzení zdůvodnila skupina faktem, že jsou dívčí třída a je mezi nimi pouze jeden kluk). Vztahy ve třídě dále uvádí Tabulka 15.

Tabulka 15 - Kategorie 10 - Vztah třídy k šikaně

Výpovědi žáků	Vztah třídy k šikaně
<i>„Já si jako myslím, že ta většina lidí se k tomu nějak moc nevyjadřuje, protože se boje toho, kterej prostě šikanuje toho jednoho ... já by sem se třeba bála, že kdybych něco řekla, že začne šikanovat mě ...“</i>	Strach zabránit šikaně
<i>„... jako určitě by sme se ho měli zastát, jako když už jsme třída, tak by tady určitě neměli bejt nějaký ...“</i>	Snaha zabránit šikaně
<i>„... já si myslím, že my už bysme to určitě poznali, protože už se trochu známe“</i>	Rozpoznání šikany
<i>„...tak jako určitě má ta oběť ve třídě nějakýho dobrýho kamaráda, kdo je lepší, kterej to pozná ...“</i>	Rozpoznání šikany kamarádem
<i>„já si myslím, že u nás by se to stát nemohlo“</i>	Ovládnutí skupiny silným jedincem
<i>„ tak u nás, jelikož jsme skoro samý holky, tak ne“</i>	
<i>“ tak já si myslím, že tady ve třídě ne, ale že holky jsou dost lstivý mrchy“</i>	

Jedenáctá kategorie **Následky šikany**. Obě skupiny uvedly jako jednu z prvních možností *sebevraždu* oběti. Dále následovalo *snížení sebevědomí*. Následky pro agresora byly možné *výčitky do budoucna* v případě, že se oběť zabije. Dalšími následky pro agresora byla *náprava ve výchovném zařízení, fyzické potrestání* v případě, že má agresor svědomité rodiče. V této kategorii byla nejvýraznějším i nejpočetněji uváděným následkem smrt, konkrétně sebevražda.

Tabulka 16 - Kategorie 11 - Následky šikany

Výpovědi žáků
<i>„sebevražda? ... že to člověk nezvládne“</i>
<i>„ dostane sekec od rodičů, když to budou rodiče, který maj mozek, tak mu třeba jednu plesknout“</i>
<i>„ tak může si to pak vyčítat, že se ta oběť zabila“</i>

Dvanáctá kategorie **Obrana proti šikaně**. Šikaně se podle respondentů dá bránit tak, že to oběť nahlásí rodičům, pedagogům nebo policii. U kyberšikany byly vyvážené názory na to, zdali je či není závažnější než „běžná“ (přímá) šikana.

Tabulka 17 - Kategorie 12 - Obrana proti šikaně

Výpovědi žáků
<i>„oběť to může nahlásit ... rodičům, pedagogů ... na policii“</i>
<i>„tak proti tej fyzickej se dá bránit, ale proti ýyhle (kyberšikana) jsme bezbraní“ ...“taky se dá bránit!“</i>
<i>„Tak vlastně, když je to ta fyzická šikana, tak se nedá dokázat, ale když je to ta kyberšikana, tak je to vlastně všechno zaznamenaný“</i>

11.2. Výsledky na ZŠ

Diskuse na základní škole byla provedena ve skupinách B2 a B3. Popis skupin viz Tabulka 3. První kategorií byly **Projevy šikany**. Respondenti ze základní školy za projevy šikany považují: *fyzickou a psychickou agresi a ubližování slabšímu*. V konkrétních případech pak mluvili o mlácení, používání facebooku jako nástroje kyberšikany a znemožňování jedince. V případě kyberšikany, která zastupuje velkou část kategorie projevů šikany, mluvili o umístování urážlivých statusů na „zed“ facebooku, nahrávání videí, pořizování fotografií a jejich šíření proti vůli jedince. Z těchto dat vyplynulo, že respondenti chápou význam šikany jako ubližování slabšímu, znají a rozeznávají fyzické (rány pěstí) i psychické (pomluvy na facebooku) formy ubližování.

Tabulka 18 - Kategorie 1 - Projevy šikany

Výpovědi žáků	Projevy šikany
<i>„jakože ubližování jak duševně, tak fyzicky“</i>	Fyzická a psychická agrese
<i>„on-line..jak se to říká ... kyberšikana ... třeba že o někom napíše na zed' něco a jemu je to blbý potom“</i>	
<i>„pěstí“</i>	
<i>„... a nebo když je slabší a nemůže se bránit“</i>	Ubližování slabšímu

Druhá kategorie **Projevy škádlení**. Hlavní charakteristikou škádlení byla sranda, tzn., když jeden jedinec udělá něco druhému za účelem srandy. Tato kategorie opět úzce navazuje na kategorii následující.

Třetí kategorie **Hranice šikana škádlení**. Respondenti jako hlavní rozdíl uváděli, že škádlení je pouze za účelem legrace a radosti a šikana je za účelem ublížení. Dále uváděli, že šikana je šikanou, protože už hranice nemá a že je možné, že agresor danou hranici nevidí. Samotnou hranici posoudili podle reakce oběti na danou srandu a podle vnímání oběti. Za šikanu dále považovali, když se daný jev opakuje. Výpovědi respondentů celkem jasně popisují rozdíl mezi šikanou a škádlením. Své tvrzení doplnili konkrétními příklady. Je tedy zřejmé, že na teoretické úrovni dokážou respondenti rozpoznat šikanu od škádlení celkem jasně.

Tabulka 19 - Kategorie 3 - Hranice šikana škádlení

Výpovědi žáků
<i>„záleží i, jak to ta oběť ... že to někdy může brát s humorem ... když mu to vysvětlím, že to beru s humorem, třeba, že mu chci udělat radost, ale ta šikana, to už je prostě jiný, ... je to prostě vyhrocený ublížování ...“</i>
<i>„když už prostě tomu člověku to vadí, tak ten agresor pokračuje dál, třeba, že si to neuvědomuje“</i>
<i>„... že to dělá třeba hodně často“</i>
<i>„no, třeba že když někomu něco udělám, tak on se tomu zasměje, ... než když jako odejde a je z toho smutnej, tak už prostě vidíte, že už byste to neměli dělat ... když si to ta oběť nebere osobně, tak je to ještě pod tou hranicí.“</i>

Čtvrtá kategorie **Projevy šikany podle pohlaví**. Respondenti přiřadili chlapcům spíše fyzickou formu agrese a dívkám psychickou. U chlapců šlo převážně o praní se a u dívek o pomluvy. Některé výpovědi uvádějí i fyzickou agresi u dívek, jde však spíše o projevy škádlení, které se v konkrétní části diskuse také řešilo.

Tabulka 20 - Kategorie 4 - Projev šikany podle pohlaví

Výpovědi žáků – modře chlapci, červeně dívky
<i>„holky spíš jako slovně, než jako kluci fyzicky“</i>
<i>„holky se pomlouvaj hodně“</i>
<i>„holky se neperou, holky si nadávaj“</i>
<i>„a tahaj se za vlasy ... kluci se necuchaj ... holky se cuchaj“</i>

Pátá kategorie **Vztah agresor/oběť**. Respondenti se vyjádřili neutrálně ke kamarádskému vztahu agresora a oběti. Spíše hovořili o přechodu kamarádství k šikaně v případě, kdy agresorovi na bývalém kamarádovi začne něco vadit a o opětovném navázání kamarádského vztahu po incidentu, ale pouze v případě, že oběť agresorovi odpustí. Domnívám se, že v tomto případě byly výpovědi respondentů spíše směřovány k řešení běžných „jednorázových“ konfliktů, které se od šikany mírně liší svým průběhem. V kontextu šikany a kamarádských vztahů byly výpovědi rozděleny zhruba na půl, při čemž se přikláněly k tomu, že kamarádské vztahy mezi agresorem a obětí spíše nejsou.

Tabulka 21 - Kategorie 5 - Vztah agresor/oběť

Výpovědi žáků
<i>„může to bejt tak, že bývali kamarádi, ale tomu jednomu začalo vadit, že ten druhý to umí líp, že je lepší v něčem a tak ho začne upozorňovat, aby ho shodil, aby on mohl bejt pak ten lepší ...“</i>
<i>„... no, museli by si to odpustit jako zase ... ten kdo byl šikanován by mu to musel odpustit ... on by mu musel říct, že měl pravdu ...“</i>
<i>„můžou se spolu bavit, ale nejsou to úplně kamarádi na slovo vzatý“</i>

Šestá kategorie **Motivy agresora**. Zde byla nejvýznamnějším motivem *pozornost*, dále *zábava*, *odlišnost oběti*, *špatné vztahy v rodině*, *závist*, *předchozí zkušenosti*, *snaha slabšího jedince dostat se do silnější party*, *nevědomé ublížení*, *komplex*, *oběť si za to může sama*. Nejčastěji byla jmenována pozornost ve smyslu snahy se zviditelnit, protože si agresora nikdo nevšímá. Dále respondenti považují za důležité vztahy v rodině a výchovu,

odlišnost jedinců. Z dat vyplynulo, že jedinci mají poměrně dobré povědomí o důvodech, proč se agresor uchýlí k šikaně.

Tabulka 22 - Kategorie 6 - Motivy agresora

Výpovědi žáků
<i>„protože sou tak nějak, jakože si jich třeba vůbec nikdo nevšímá“</i>
<i>„protože ho to baví“</i>
<i>„ty slabší sou třeba chytřejší, nebo maj nějakou vlastnost, která jim ...“</i>
<i>„tak třeba ten člověk, kterej ubližuje, měl v rodině problém nebo tak, a prostě si to vybijí na ostatních ne na tom danym člověku!“</i>

Sedmá kategorie **Pocity oběti**. Mezi nejčastější pocity zařadili respondenti *smutek, strach, stres, bezbrannost a fyzickou bolest*. Dále do této kategorie zařadili pocity, kdy oběť v průběhu šikany nemůže myslet na nic jiného. Z této kategorie jasně vyplývá, že si respondenti uvědomují negativní dopad šikany na oběť. Přesto, že jednotlivé kategorie vyjmenovali poměrně stručně, během obou diskusí bylo vidět, že se tématem opravdu zabývají a přemýšlí nad ním.

Tabulka 23 - Kategorie 7 - Pocity oběti

Výpovědi žáků
<i>„strach“</i>
<i>„je ve stresu“</i>
<i>„... nemůže myslet na nic jinýho, jakože třeba se musí soustředit na to, aby se mu pořád vyhýbal“</i>

Osmá kategorie **Vyvážení sil**. Tuto kategorii zahájila jedna skupina otázkou, zda-li se bere jako šikana, když mladší šikanuje staršího. Z následné diskuse vyplynulo, že záleží na síle a sebevědomí a že šikanuje většinou silnější jedinec (jak psychicky tak fyzicky) slabšího.

Tabulka 24 - Kategorie 8 - Vyvážení sil

Výpovědi žáků
<i>„strach“</i>
<i>„je ve stresu“</i>
<i>„... nemůže myslet na nic jiného, jakože třeba se musí soustředit na to, aby se mu pořád vyhýbal“</i>

Devátá kategorie **Vztah kolektivu k šikaně**. Na otázku, zdali by ve svých třídách respondenti poznali šikanu, nejčastěji odpovídali, že ano. Dále uvedli, že možnou zábranou v pomoci oběti by pro ně byl strach z agresora. Zdali šikana ve třídě vznikne, závisí podle respondentů na složení třídního kolektivu. V případě, že je třída složená z horšího kolektivu, je pravděpodobnější, že zde šikana vznikne. Za dobrý kolektiv, kde šikana vzniknout nemůže, označila jedna třída sebe a dále uvedla, že pro prevenci šikany je důležité přátelství a aby ve třídě nebyl dominující jedinec se špatnými osobnostními vlastnostmi. Respondenti vyjádřili reálný vztah k šikaně, kdy tvrdili, že by jí rozpoznali, ale že by možná nezasáhli ze strachu k agresorovi. Možná odpověď na to, jak by se respondenti chovali, může vyplynout z kategorie Obrana proti šikaně.

Tabulka 25 - Kategorie 9 - Vztah kolektivu k šikaně

Výpovědi žáků
<i>„třeba ten jeden se bojí to říct, protože se bojí toho silnějšího ...“</i>
<i>„tak je to o povaze asi..že když je nějaký kolektiv a někdo tam někomu ubližuje,tak je to prostě o tom člověku jestli se ho zastane nebo jestli si taky kopne ...“</i>
<i>„aby to nebyla taková ta pyramida ... jakože by tam byla nahoře silnější vrstva těch, který sou ty blbci a pak dole ty co je furt šikanujou“</i>

Desátá kategorie **Následky šikany**. Mezi nejpočetnější výpovědi patřila smrt a poškození psychického stavu jedince. V případě fyzické újmy dále šlo o sebepoškození, smrt způsobenou nehodou a sebevraždou. Respondenti zdůraznili důležitost psychiky i její souvislost s fyzickým zdravím. Nejvýznamnějším tématem zde byla smrt a těsně na ni

navazoval psychický stav oběti. Z dat vyplynulo, že obě skupiny si možné následky šikany uvědomují.

Tabulka 26 - kategorie 10 - Následky šikany

Výpovědi žáků
<i>„sebepoškozování“</i>
<i>„může se stát, že oběť bude nešťastná a zabije se“</i>
<i>„Tak jako z tý fyzický se můžeme dostat líp než z tý psychický, tu máme jen jednu, že jako tam ty rány se nezahojí“ ... „pokud nás neudeří do hlavy“</i>

Jedenáctá kategorie **Obrana proti šikaně**. Respondenti jako nejčastější řešení uváděli nahlášení šikany pedagogovi, výchovnému poradci nebo silnějšimu spolužákovi či kamarádovi z vyššího ročníku. Dále bylo uvedeno řešení vlastní svépomocí, kdy jedinec může chodit do posilovny nebo na judo. V některých případech výpovědi uváděli, že ani nahlášení šikany nepomůže z důvodu, že oběti nikdo nebude věřit a že je pravděpodobné, že nahlášení situaci ještě zhorší.

Tabulka 27 - kategorie 11 - Obrana proti šikaně

Výpovědi žáků
<i>„nahlásit to..učiteli..nebo někomu jako vyšším“</i>
<i>„někdy ani to nepomáhá, že ty rodiče říkaj, že přehání a tak“</i>
<i>„no, nebo že může bejt reakce, že ten co ho šikanuje, že mu bude ubližovat ještě víc potom“</i>

11.3. Shrnutí výsledků kvalitativní části

Výsledky u středních a základních škol se od sebe příliš nelišily. Žáci na středních i základních školách měli téměř shodné názory, které se navzájem spíše doplňovaly. Šikana se podle žáků projevuje hlavně fyzickým a psychickým ubližováním a nejvíce při tom hovořili o kyberšikaně (na facebooku). Rozdíl mezi šikanou a škádlením je takový, že škádlení je jen ze srandy a hranici, kdy již škádlení přechází v šikanu, určuje oběť. Rozdíl

u šikany mezi chlapci a dívkami je takový, že kluci spíše využívají fyzické síly a dívky psychické. Vyjádření vztahu mezi agresorem a obětí je pro žáky složitější. Většinou však případné kamarádství považují spíše za povrchní a přetvařující se. Příčinami, proč agresor šikanuje, jsou nejčastěji rodinné vztahy a dále závist a snaha se ve třídě zviditelnit. Oběť nejčastěji pociťuje strach a to zejména strach šikanu nahlásit, protože by to mohlo situaci ještě zhoršit. Zpravidla šikanuje silnější slabšího. Žáci většinou tvrdili, že by šikanu ve své vlastní třídě poznali, ale že by se možná báli zasáhnout ze strachu z agresora. Středoškoláci tvrdili, že by zasáhli v případě, že by se útoky agresora začaly opakovat. Žáci základní školy považují za důležité mít třídu složenou z dobrého kolektivu lidí, kteří se spolu všichni navzájem baví a nevytváří si partičky. Následkem šikany může být sebevražda nebo ublížení po duševní stránce. Nejvhodnějším řešením šikany je jí nahlásit pedagogovi, výchovnému poradci a žáci ze základní školy dále zmínili možnost vlastní sebeobrany, např. trénováním juda.

12. Výsledky kvantitativní části

V kvantitativní části byl použit dotazník vlastní konstrukce (viz. 8.2.1 Dotazník), který vyplnilo celkem 170 respondentů, z čehož 84 respondentů navštěvuje střední školu a 88 druhý stupeň základní školy. Charakteristika vzorku a popis dimenzí dotazníku viz Tabulka 2 a 5.

Dotazník se zaměřoval na 3 dimenze, *behaviorální*, *závislostní* a *psychosociální*. Ke každé dimenzi byly z dotazníku přiřazeny určité otázky. Dále dotazník obsahoval doplňující otázky, které zkoumaly, jaký má třída kolektiv, její morální usuzování a posouzení četnosti a závažnosti jednotlivých forem šikany.

12.1. Behaviorální dimenze

Účelem této dimenze bylo zjistit, zdali respondenti rozlišují šikanu od škádlení. Na sedmibodové škále (*1 – nevinné škádlení*, *4 – nevím*, *7 – tvrdá šikana*) respondenti rozhodovali o modelových situacích, zdali se jedná o šikanu nebo škádlení. Všechny modelové situace v sobě ukrývají buď prvek šikany, nebo prvek škádlení, každá otázka má tedy předdefinovanou odpověď. Modelové situace byly vytvořeny v kontextu teorie a skládají se z operacionalizovaných pojmů, lépe řečeno situací, které svým charakterem odpovídají buď šikaně, nebo škádlení. Tabulka 28 popisuje odpovědi v behaviorální dimenzi a porovnává výsledky mezi základní a střední školou. Dimenze obsahuje 4 otázky, jejichž očíslování je shodné s očíslováním v dotazníku. Dotazník viz příloha 1.

Tabulka 28 - Behaviorální dimenze - rozdíl mezi šikanou a škádlením

Otázky	Průměr		Medián		Modus		Rozptyl	
	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ
2	2,10	2,45	2	3	1	3	1,14	1,24
3	5,33	5,34	5	5	5	5	0,46	0,97
4	4,04	4,52	4	5	3	5	1,99	1,56
5	6,64	6,50	7	7	7	7	0,46	1,31

Otázka č. 2 – Spolužák cuchající vlasy Tomášovi. Otázka je zařazena do kategorie **škádlení**, protože obsahuje prvek *vyrovnaných sil*, kdy se Tomáš spolužákovi aktivně brání a *ukončení útoku* ve chvíli, kdy spolužák poznal, že to Tomášovi vadí. Data pro střední školu (průměr 2,10 / medián 2) i základní školu (průměr 2,45 / medián 3) ukázala, že respondenti považují tuto modelovou situaci za škádlení, při čemž nejčastější odpovědí u středoškoláků byla 1 – *nevinné škádlení* a u základních škol 3 – *spíše škádlení*. Odpovědi respondentů se shodovaly s předdefinovanou odpovědí otázky, modelovou situaci tedy obě skupiny odhadly správně.

Otázka č. 3 – Pomlouvání Jitky na Facebooku. Otázka je zařazena do kategorie **šikana**, protože obsahuje prvek *psychického napadení* se záměrem ublížit oběti a *trvání*, kdy agresorka nechává situaci zajít až do meze, kdy se s Jitkou zbytek třídy nebaví. Respondenti na střední (průměr 5,33 / medián 5) i základní škole (průměr 5,34 / medián 5) téměř shodně označili jako odpověď 5 – *spíš šikana*. Výsledky zde byly prakticky shodné, o čemž svědčí i malý rozptyl a nečastější označená odpověď 5. Respondenti tuto modelovou situaci považují spíše za šikanu a v tomto názoru jsou jednotní. Je patrné, že odpověď má blízko i k hodnotě *nevím* a následně ke škádlení, čímž lze tuto modelovou situaci považovat za lehčí formu šikany. Přestože otázka nemá dostatečnou hloubku na to, aby tuto úvahu o lehké formě šikany statisticky dokázala, ve skutečnosti tak byla konstruována a v kontextu zbylých tří otázek tak opravdu vystupuje. Respondenti tedy předdefinovanou odpověď spolehlivě vybrali.

Otázka č. 4 – Natáčení Terezy při zkoušení. Otázka je zařazena do kategorie **škádlení**, i když je na pomezí s kategorií šikana! Zařazení do kategorie škádlení podporuje prvek *vyrovnaní sil*, kdy se Tereza dívkám dokázala ubránit a nahrané video, na kterém se ztrapnila, smazala. Pro šikanu hovoří prvek *psychické napadení* za účelem oběti ublížit. Otázka je přesto zařazena do kategorie škádlení, i když je zjevné, že se jedná již o jeho těžší formu. Z dat je patrné, že tato otázka byla, co se týče vyhodnocení nejtěžší, o čemž svědčí i poměrně velký rozptyl. Respondenti na střední škole (průměr 4,04 / medián 4)

tuto modelovou situaci nedokázali spolehlivě přiřadit, proto se průměr odpovědí pohyboval okolo 4 – *nevím*. Přesto, jak naznačuje modus (3), jejich odpovědi tíhly ke škádlení. Na základní škole (průměr 4,52 / medián 5) již s o trochu větší přesností považovali respondenti za odpověď 5 – *spíše šikana*, o čemž svědčí i označování 5, jakožto nejčastější odpovědi. Zde je patrné, že respondenti měli opravdu problém situaci odhadnout, vzhledem ke konstrukci otázky je to však pochopitelné, a z hlediska předdefinované odpovědi respondenti odpověď určili poměrně přesně. Z hlediska rozpoznávání šikany od škádlení je zde patrná vyšší citlivost respondentů ze základní školy, kteří hranici mezi šikanou a škádlením posuzovali o něco přísněji.

Otázka č. 5 – Pravidelné mlácení a ponižování Petra. Otázka je zařazena do kategorie **šikana**, protože obsahuje prvek *fyzická agrese a nevyvážení sil*, kdy početnější parta zmlátí slabšího Petra. Dále obsahuje prvek *psychické agrese*, ve formě ukazování videa, na kterém je ponižený Petr mlácen, jeho spolužačkám. Odpovědi na střední (průměr 6,64 / medián 7) a základní (průměr 6,50 / medián 7) škole byly velmi podobné. V obou případech byly nejčastější odpovědi na škále 7- *tvrdá šikana*. Rozptyl ukazuje variabilnější odpovědi u respondentů ze základní školy. Respondenti na střední škole si byli odpovědi více jistí. Přesto je patrné, že modelovou situaci rozpoznaly obě skupiny spolehlivě a přiřadily jí nejvyšší prioritu.

12.1.1. Potvrzení hypotézy H1

Ze získaných dat vyplynulo, že respondenti na základních i středních školách dokážou spolehlivě rozlišit projevy šikany a škádlení v jednotlivých modelových situacích. Hlavní hypotéza H1, i zbylé dvě podhypotézy H1.1 a H1.2, byly potvrzeny.

12.2. Závislostní dimenze

Tato dimenze dotazníku nahlíží na šikanu z pohledu závislostních vztahů mezi agresorem a obětí, které se v praxi projevují na pohled kamarádkými vztahy mezi jedinci, kteří se šikanují (viz kapitola 2.2. Falešné kamarádství). Cílem otázek 6, 7, 8, 9 bylo zjistit, zdali si žáci tyto vztahy uvědomují, a zdali by dokázali rozpoznat případnou šikanu u jedinců, kteří spadají do kategorie oněch „falešných kamarádů“. Na otázky složené ze dvou modelových situací a dvou teoretických otázek odpovídali respondenti na škále 1 - 7, při čemž je 1 – *ne!*, 4 – *nevím* a 7 – *ano!* Otázky zde mají opět předdefinované odpovědi, které vycházejí z teorie a hypotézy H2. Výsledky ukazuje Tabulka 29.

Tabulka 29 - Závislostní dimenze - kamarádké vztahy

Otázky	Průměr		Medián		Modus		Rozptyl	
	sš	zš	sš	zš	sš	zš	sš	zš
6	2,47	2,82	2	3	1	3	2,41	2,09
7	3,44	3,70	3	4	3	4	1,57	2,16
8	4,73	4,60	5	5	5	5	2,43	3,26
9	2,79	2,86	3	3	3	3	1,73	2,89

Otázka č. 6 – *Dva spolužáci trávící hodně času společně, ve škole i mimo ní.* Podle teorie neodpovídá mimoškolní trávení společného času šikaně. U chlapecké šikany je na první pohled vidět nevyvážený vztah, který nelze označit za kamarádký a nepodporuje tedy ani dobrovolné trávení společného volného času. Z dat vyplynulo, že respondenti na střední (průměr 2,47 / medián 2) i základní (průměr 2,82 / medián 3) škole považují šikanu v tomto případě za nepravděpodobnou. Odpovědi u střední školy se pohybovaly okolo 2 – *určitě ne* a nejčastější odpověď je zde 1 – *ne!* Respondenti na základní škole nejčastěji označili odpověď 3 – *spíše ne*. U obou skupin je poměrně velký rozptyl. U střední školy tento rozptyl výrazně nezasahoval dál než do pole 4 – *nevím*, lze tedy předpokládat, že středoškoláci vyhodnotili modelovou situaci správně a šikanu mezi dvěma spolužáky považují za nepravděpodobnou. U základní školy je rozptyl menší, ale při porovnání

s průměrnou hodnotou, kterou byla odpověď 3 – *spíše ne*, rozptyl již zasahoval do opačných odpovědí 4 – *nevím* a 5 – *spíše ano*. Lze tedy předpokládat, že modelová situace dělala žákům ze základní školy větší potíže. Budeme-li se však držet průměrných hodnot, které se pohybovaly okolo odpovědi 3 – *spíše ne*, můžeme tvrdit, že i respondenti ze základní školy modelovou situaci odhadli správně.

Otázka č. 7 – *Spolužačky na společné dovolené o prázdninách.* Podle teorie je u dívek kamarádství při šikaně častým jevem a v praxi se vyskytuje. Žáci střední školy (průměr 3,44 / medián 3) považují šikanu mezi těmito spolužačkami za spíše nepravděpodobnou. Vypovídá o tom průměrná i nejčastější odpověď 3 – *spíše ne*. Opět je zde poměrně velký rozptyl (1,57), který poukazuje na nejednoznačnost odpovědí, které zasahují až do odpovědi 5 – *spíše ano*. Budeme-li se opět držet průměrné odpovědi 3 – *spíše ne*, kterou středoškolské respondenti označili možnost šikany v modelové situaci za spíše nepravděpodobnou, lze tvrdit, že předdefinovanou odpověď spíše netrefili. U základní školy (průměr 3,70 / medián 4) byl vývoj podobný, i když respondenti modelovou situaci nejčastěji ohodnotili odpovědí 4 – *nevím*. S přihlédnutím k rozptylu, který zasahoval až do odpovědi 6 – *určitě ano*, lze odpovědi respondentů ze základních škol považovat za bližší předdefinované odpovědi. Celkově z dat vyplynulo, že obě skupiny respondentů předdefinovanou odpověď spíše netrefily.

Pro získání spolehlivějších odpovědí lze porovnat otázky 6 a 7 s otázkami 8 a 9, které obě modelové situace shrnuly ve shodných, přesto jednodušších teoretických výrocích.

Otázka č. 8 – *„Chlapci mohou být kamarádi, i když si pravidelně fyzicky či slovně ubližují.“* Respondenti střední školy (průměr 4,73 / medián 5) a základní školy (průměr 4,60 / medián 5) byli v odpovědích poměrně shodní. Obě skupiny nejčastěji označily odpověď 5 – *spíše ano*. Tato odpověď není v souladu s předdefinovanou odpovědí vycházející z teorie, která kamarádství mezi chlapci při šikaně spíše vylučuje. Zároveň je tato odpověď v rozporu s předchozími odpověďmi na otázku č. 6, kdy šikanu mezi dvěma kamarády (chlapci) považovali respondenti za nepravděpodobnou. Tento rozpor tvrzení může být způsobený nedostatečnou orientací respondentů v problematice vztahů mezi agresorem

a obětí. Dalším možným vlivem mohlo být nepochopení otázek v dotazníku, tedy špatná interpretace otázek, čemuž by nasvědčovala i zvýšená variabilita odpovědí na všechny otázky v této dimenzi.

Otázka č. 9 – „*Dívky se spolu dokážou kamarádit, i když jedna té druhé pravidelně ubližuje.*“ Žáci střední školy (průměr 2,79 / medián 3) a základní školy (průměr 2,86 / medián 3) nejčastěji označily odpověď 3 – *spíše ne*, která opět neodpovídá předdefinované odpovědi. Nyní však byla odpověď v souladu s odpovědí na otázku č. 7, kdy respondenti také považovali šikanu mezi spolužačkami, které spolu jely na společnou dovolenou za nepravděpodobnou. Budeme-li předpokládat, že respondenti obě otázky pochopili, jejich odpověď je v rozporu s teorií a kamarádství mezi dívkami, které by se šikanovaly, považují za nepravděpodobné. Důležitým faktorem však zůstává poměrně velký rozptyl odpovědí na otázky 6,7, 8, 9, který může odpovědi znehodnocovat.

12.2.1. Potvrzení hypotézy H2

Hlavní hypotéza H2 byla zamítnuta z důvodu různorodých odpovědí u vztahů mezi chlapci, kdy respondenti na jednu stranu považují šikanu mezi dvěma kamarády za nepravděpodobnou (otázka č. 6), ale v další otázce (č. 8) jí považují za možnou. U vztahů mezi dívkami (otázka č. 7 a 9) byla konzistentnější odpověď, kdy respondenti považují šikanu a s ní spojené kamarádství mezi dívkami za spíše nepravděpodobné, což odporuje teorii, předdefinovaným odpovědím, a není v souladu s tvrzením hypotézy H 2.3 a H2.4.

Zamítnutí hypotéz bylo složité z důvodu různorodých odpovědí a poměrně velkého rozptylu odpovědí. Z výsledků je však patrné, že rozeznání a interpretace vztahů mezi agresorem a obětí je velmi složité, čemuž napovídá i řešení této problematiky mezi odbornou veřejností.

12.3. Psychosociální dimenze

Psychosociální dimenze zkoumala, jak by se jedinec zachoval v situaci, kdy šikana ve třídě nastane. Dimenze obsahuje otázky č. 12, 14, 15, 16. Na otázky 12 a 14 respondenti odpovídali pomocí škály 1 – 7 (1 – *nesouhlasím!* 4 – *nevím*, 7 – *souhlasím!*). Na otázky 15 a 16 respondenti odpovídali pomocí písmen A – D (Pro lepší přehlednost je v tabulce uveden aritmetický průměr a rozptyl v číslech. Tyto hodnoty vznikly přiřazením číselných hodnot daným písmenům). Všechny otázky obsahují tvrzení, která souvisejí s jejich postojem k šikaně v kontextu celé třídy. Tři otázky jsou směřovány přímo na jedince, hodnotí, jak by se zachoval a jedna otázka (otázka č. 12) je směřována na chování třídy.

Tabulka 30 - Psychosociální dimenze - vztah k šikaně v kontextu celé třídy

Otázky	Průměr		Medián		Modus		Rozptyl	
	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ
12	4,83	4,90	5	5	7	7	2,90	3,35
14	5,54	5,30	6	6	7	7	2,46	3,62
15	2,51	2,79	C	C	C	C	0,53	0,41
16	1,32	1,36	A	A	A	A	0,33	0,57

Otázka č. 12 – *Třída se šikanovaného jedince zastane.* Tato otázka zobrazuje nepřímé přenesení odpovědnosti jedince na zbytek kolektivu a celkově představu jedince o chování třídy (dotazníky byly vyplňovány v kontextu dané třídy, kterou respondent navštěvuje). Z dat vyplynulo, že středoškoláci (průměr 4,83 / medián 5) i respondenti na základní škole (průměr 4,90 / medián 5) průměrně volili odpověď 5 – *spíše souhlasím*. Mezi nejčastější odpovědi přesto patřila odpověď 7 – *souhlasím!* Odpovědi na střední i základní škole byly velmi shodné. Odpovědí, 5 - *spíš souhlasím*, dali respondenti najevo předpoklad, že by zbytek třídy zasáhl, přesto je patrné, že na ostatní spolužáky plnou zodpovědnost nepřenášejí.

Otázka č. 14 – „*Když se ve třídě objeví jasný projev šikany je tvojí povinností, abys jí zamezil(a).*“ Odpovědi na střední (průměr 5,54 / medián 6) i základní (průměr 5,30 / medián 6) škole byly opět značně konzistentní. Průměrnou odpovědí bylo 6 – *určitě souhlasím*. Nejčastější odpovědí bylo 7 – *souhlasím!* Je patrné, že všichni respondenti považují povinnost zasáhnout za důležitou.

Otázka č. 15 – „*V případě, že se ve třídě šikana objeví, je nejlepší:*“

Zde se odpovědi pohybovaly u obou skupin mezi B – *Domluvit oběti šikany, aby se bránila (např. říci to učiteli)* a C – *Říci o problému učiteli nebo výchovnému poradci*. V odpovědích byly obě skupiny poměrně jednotné a nejčastější odpovědí bylo za C – *Říci o problému učiteli nebo výchovnému poradci*. Tato odpověď se zdá být jako nejrozumnější řešení, byla by pro respondenty relativně bezpečná, a proto lze předpokládat, že by tak i případní svědci šikany učinili.

Otázka č. 16 – „*Tvůj spolužák/žačka je poslední dobou skleslý/á a vypadá smutně. Máš podezření, že může být obětí šikany ze strany dalšího spolužáka/žačky. Jak se zachováš?*“

Respondenti na střední i základní škole byli opět velice jednotní v odpovědi a zvolili odpověď A – *na šikanu se ho/jí zeptám a pokusím se mu pomoci*. Z tohoto výsledku je nanejdůležitější patrné, že všichni respondenti pociťují povinnost oběti pomoci. V praxi je tato možnost samozřejmě složitá (viz výsledky kvalitativní části, kde respondenti často popisovali, že by do šikany nezasáhli ze strachu z agresora). Uvážíme-li ji však v kontextu předchozí otázky, kde respondenti tvrdí, že by o problému řekli učiteli nebo výchovnému poradci, lze předpokládat, že by vynaložili snahu zabránit šikaně spíše tímto směrem, tedy nahlášením šikany.

12.3.1. Potvrzení hypotézy H3

Rysy zastání se oběti a povinnost pomoci se jeví jako poměrně stálé v čase. Vypovídá o tom konzistentnost odpovědí napříč základními i středními školami. Respondenti považují povinnost zasáhnout za důležitou a v případě šikany by ji nahlásili pedagogům či výchovným poradcům nebo by šikanu řešili přímo s obětí. Hypotézy byly potvrzeny.

12.4. Doplnující otázky

Dotazník dále obsahoval několik doplňujících otázek, které byly zaměřené na klima třídy a způsoby šikany včetně jejich hodnocení žáky.

12.4.1. Klima třídy

Otázka zjišťuje, jak žáci vnímají kolektiv v jejich třídě jako dobrý či špatný.

Tabulka 31 - Doplnující otázky - Klima třídy a způsoby šikany

Otázky	Průměr		Medián		Modus		Rozptyl	
	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ
1	1,97	3,19	2	3	2	2	0,66	2,99
10	5	4,71	5	5	5	5	2,57	3,54
11	4,80	3,89	5	4	5	5	2,13	3,70
13	2,51	2,71	2,5	2	1	1	1,70	3,06
17	3,0952	3	C	C	C	D	0,3481	0,79
18	3,2619	2,92	D	C-D	D	D	1,0028	1,55

Otázka č. 1 – „*Jaký si myslíš, že máte kolektiv ve třídě*“. Z výsledků vyplynulo, že středoškoláci průměrně odpovídali 2 – *docela dobrý* a respondenti na základní škole odpovídali průměrně 3 – *spíš dobrý*. Respondenti na střední škole byli rovněž ve svých odpovědích mnohem jednodušší než na škole základní.

Otázka č. 10 – „*Každá třída má nepsaná pravidla, která by se měla dodržovat*“. Všechny třídy průměrně odpovídaly 5 – *spíše souhlasím*.

Otázka č. 11 – „*Když někdo nedodrží tato nepsaná pravidla, je pochopitelné, že ho ostatní nemají rádi*.“ Respondenti na střední škole nejčastěji volili odpověď 5 – *spíše souhlasím*. Na základní škole byla průměrná odpověď 4 – *nevím*, při čemž nefrekventovanější odpovědí byla 5 – *spíše souhlasím*. O nerozhodnosti respondentů základní školy svědčil i velký rozptyl odpovědí.

Z otázky 10 a 11 vyplynulo, že žáci spíše souhlasí s dodržováním nepsaných pravidel a také chápou, že jedinec, který tato pravidla poruší, se může setkat s negativní zpětnou vazbou zbytku kolektivu. Tato skutečnost může být důležitá jak při vnímání šikany samotnými žáky, kdy mohou např. některé situace vyhodnotit tak, že „si to zasloužil“ a zároveň může být užitečná pro pedagogický a odborný personál, který se v dané třídě šikanou zabývá.

Otázka č. 13 – „*Když je někdo v právu, je omluvitelné, že ubližuje spolužákovi, kterého nemá rád*.“ Tato otázka je zaměřená na morální usuzování respondentů a funguje současně i jako kontrolní otázka, která zjišťuje, jaký mají respondenti celkově vztah k násilí a zároveň jak důležité je pro ně v tomto kontextu vědomí, že ubližující jedinec je „v právu“. Průměrné odpovědi u obou skupin se pohybovaly okolo 2 – *určitě nesouhlasím*. Obě skupiny však měly poměrně velký rozptyl, při čemž největší (3,06) byl na základní škole.

12.4.2. Způsoby šikany

Otázky se zaměřily na způsoby šikany a ptaly se žáků, který způsob šikany je podle nich nejrozšířenější a nejzávažnější.

Otázka č. 17 – *Nejrozšířenější způsob šikany.* Na střední škole respondenti nejčastěji odpovídali C – *on-line ubližování (psaní zlých sms, pomluvy na facebooku)* a na základní škole D – *Fyzické, slovní i on-line ubližování zároveň, při čemž průměr odpovědí u základní školy se pohyboval okolo C.*

Otázka č. 18 – *Který ze způsobů je nejzávažnější.* Obě skupiny nejčastěji označovaly odpověď D – *Fyzické, slovní i on-line ubližování současně.* Z dat je patrné, že velký význam má pro žáky on-line ubližování, tedy kyberšikana, kterou označili středoškoláci za nejrozšířenější a uvedli jí také jako nejzávažnější způsob šikany, ovšem v kombinaci s fyzickým i slovním ubližováním. Kombinace více forem šikany je podle žáků nejzávažnější.

12.5. Shrnutí výsledků kvantitativní části

Kvantitativní část výzkumu se zabývala potvrzením hypotéz a byla doplněna i o další otázky. V rámci tří dimenzí byly potvrzeny dvě hypotézy a jedna zamítnuta.

Z hlediska behaviorální dimenze, všichni vyhodnotili modelové situace podle předdefinovaných odpovědí a hypotéza (H1: Žáci rozeznávají projev šikany od projevů škádlení) tak mohla být potvrzena. Z výsledků dále vyplynulo, že žáci základní školy posuzují šikanu o něco přísněji než žáci na střední škole.

Závislostní dimenze dotazníku ukázala, že vztahy mezi agresorem a obětí, to zda mohou být kamarádi i když se šikanují, je pro žáky velice těžké rozeznat. V případě šikany mezi chlapci se objevila nejednoznačná odpověď, kdy jednou považovali žáci kamarádství mezi agresorem a obětí za možné a podruhé nikoliv. U dívek naopak považovali kamarádství za nepravděpodobné. S ohledem na teorii, která tvrdí, že chlapci se během šikany spíše neprojevují kamarádsky a dívky naopak ano, byla hypotéza zamítnuta (H2: Dva spolužáci nemohou být kamarádi, když se šikanují).

V psychosociální dimenzi, všichni žáci určili, že považují za svoji povinnost (6 – *určitě souhlasím*) zasáhnout v případě šikany. Dále předpokládají, že by se i zbytek třídy oběti zastal. Za nejlepší řešení považují šikanu nahlásit pedagogovi nebo výchovnému poradci. S konkrétním žákem (obětí) by šikanu řešili tak, že by se ho na ní zeptali a pokusili se mu pomoci. Všichni žáci projevili povinnost zasáhnout a poukázali na reálná řešení šikany, což nasvědčuje tomu, že v případě jejího vzniku by s tím chtěli něco dělat. Hypotéza (H3: Žáci vnímají šikanu jako problém celé třídy, ne jednotlivců) byla potvrzena.

V doplňujících otázkách se žáci vyjádřili ke svému kolektivu ve třídě, který jak středoškoláci, tak žáci základní školy, považují za dobrý. Dále se žáci vyjádřili k dodržování nepsaných pravidel v třídním kolektivu, kdy s jejich dodržováním spíše souhlasili a v případě, že tato pravidla někdo nedodrží, chápou, že ho za to zbytek třídy nemá rád. Také ale žáci nepovažují za omluvitelné, když jeden spolužák ubližuje druhému a to ani, kdyby byl v právu.

Na závěr dotazníkového šetření byly zjišťovány názory žáků na nejrozšířenější a nejzávažnější způsob šikany. Za nejrozšířenější způsob žáci považovali on-line ubližování, tedy kyberšikanu a za nejzávažnější kombinaci fyzického, slovního i on-line ubližování současně.

13. Diskuse

„Šikana je úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou).“ (Vágnerová & kol., 2011, s. 11). Hlavním cílem práce bylo operacionalizovat pojem šikana dětmi ze základních a středních škol. K tomuto účelu sloužila odborná literatura, jmenovitě pak *trojrozměrný praktický pohled na šikanování* vytvořený Kolářem (2011), který sloužil jako základní pilíř spojující pohled žáků s pohledem odborníků na fenomén šikany. Na základě této teorie a jejích dimenzí vznikl dotazník, který zkoumal, jak moc se žáci v problematice šikany orientují. Stejně tak byla touto teorií ovlivněna skupinová diskuse. Nastává otázka, nakolik byl tedy fenomén šikany zkoumán z pohledu žáků a nakolik byly spíše testovány znalosti žáků z pohledu této teorie. Odpovědí na tuto otázku bylo použití smíšeného výzkumného designu, jehož součástí byl více zmíněný dotazník, který se zaměřoval spíše na ověření znalostí žáků v dané problematice a následná skupinová diskuse, která dávala žákům více prostoru a „svobody“ (přesto i diskuse byly z praktických důvodů provázeny předem připravenými podněty) vyjádřit, co je šikana z jejich pohledu.

Z obou výzkumných zdrojů (kvantitativního i kvalitativního) vyplynulo, že žáci mají poměrně dobré teoretické znalosti o šikaně, čímž lze potvrdit hypotézu *H1: Žáci rozeznávají projev šikany od projevů škádlení*. V dotaznících žáci spolehlivě rozeznali modelové případy rozlišující šikanu a škádlení a v diskusi objasnili hlubší rozdíl mezi těmito pojmy. Šikanu od škádlení rozlišovali podle toho, jak to vnímá oběť, zdali je pro ni útok legrací či nikoliv. Domnívám se, že žáci jsou v tomto ohledu velice dobře teoreticky vzdělaní. Větší problém dělalo žákům definovat vztah mezi agresorem a obětí, kdy žáci považovali kamarádství mezi agresorem a obětí za nepravděpodobné stejně u chlapců i dívek. Ve skupinových diskusích se často objevoval názor, že ti co se šikanují, mohou být kamarádi tak, že se přetvařují, ale celkově bylo toto téma pro žáky obtížně uchopitelné. Lze tedy předpokládat, že v praxi by měli žáci problém s tímto jevem pracovat, zejména pak by mohl být problém u dívek, jejichž kamarádství při šikaně může působit značně věrohodně a účinně tak klamat okolí. Kvůli rozporupným výsledkům dat zde byla hypotéza *H2: spolužáci nemohou být kamarádi, když se šikanují*, zamítnuta. Z psychosociálního hlediska, tedy vztahu žáků k šikaně, jakožto problému celé třídy, byla

hypotéza H3: *Žáci vnímají šikanu jako problém celé třídy, ne jednotlivců*, potvrzena. V dotazníkovém šetření žáci prokázali, že jejich vztah k šikaně je negativní a že její projevy ve své třídě by řešili. Za řešení považovali nahlášení šikany pedagogovi nebo výchovnému poradci. Data získaná dotazníky ukazovala, že žáci by se s největší pravděpodobností oběti šikany zastali. V následných skupinových diskusích však tvrdili, že důvodem, proč by se oběti možná nezastali, je strach z agresora. Domnívám se, že v diskusi, která žáky více pohltila a dala tak prostor spontánním odpovědím, se žáci méně kontrolovali, zatímco v dotazníkovém šetření možná odpovídali sociálně žádoucím způsobem. Také chtěli pravděpodobně vyjádřit svůj postoj proti šikaně, který se však v realitě může změnit.

Výzkum prokázal, že žáci jsou po teoretické stránce poměrně dobře vybaveni znalostmi, které by jim v praxi pomohly šikanu rozeznat a účinně řešit. Nastává tedy otázka, proč, když žáci teoreticky vědí jak se šikaně bránit, se na českých školách stále vyskytuje. Důležitý je jistě fakt, že žáci, zejména v dotazníku mohli odpovídat sociálně žádoucím způsobem. Dalším důvodem, proč se šikana ve třídě může objevit je strach z agresora, jakožto silnějšího jedince. V rámci oslovení dvou škol v Jihočeském kraji je faktem, že výsledky nelze zobecnit na jiné školy, tedy že na jiných školách a v jiných třídách jsou postoje k šikaně jiné. Z elementárnějšího hlediska je také patrné, že lidé mají agresi přirozeně v sobě a v kombinaci s výchovou a následným soužitím v třídním kolektivu je téměř jisté, že se v některých třídách objeví agresori, kteří budou šikanovat (Kolář, 2011). Šikana je bezesporu složitý jev, proti kterému je obtížné se bránit. Tato práce fenomén šikany neobsáhla do nejhlubší podstaty a stále zůstává spíše na popisné úrovni, která však reflektuje názory žáků, což bylo jejím hlavním cílem. Žáci dokázali, že jejich teoretické vědomosti jsou dostačující na to, aby se šikaně bránili, přesto zůstává otázkou, jak by šikana v konkrétních třídách probíhala či neprobíhala. Rozsah práce tuto otázku nedokáže vědecky posoudit. Možností je toto téma rozvinout v další práci a pokusit se najít vztah mezi teoretickými znalostmi, případně postoji žáků, a případným reálným zvládnutím šikany.

Určitým limitem práce byl příležitostní výběr vzorku, který znemožňoval zobecnění výsledků na více školách a stejně tak tvorba vlastního dotazníku, který nebyl standardizovaný. Určité omezení jsem také sledoval i při skupinové diskusi, kde byla využita celá sada podnětů, z čehož vyplývá, že diskuse se pokaždé ubírala směrem, který

vychází z teorie a ne přímo od žáků. Na druhou stranu byla diskuse provázena v uvolněném duchu a žáci tak předem dané kategorie naplnili vlastními názory a jejich vlastním pohledem na věc. Výhodu práce shledávám v jejím úzkém kontaktu s žáky střední a základní školy, se kterými byly provedeny skupinové diskuse, a zároveň byli dotazováni písemně. Tato práce by mohla sloužit i jako zpětná vazba pro pedagogy konkrétních škol, kteří díky této práci mohou nahlédnout na šikanu pohledem žáků. V neposlední řadě je nutné zmínit aktuálnost tématu šikany, která je stále jevem, který se na českých i zahraničních školách vyskytuje a je tedy nutné se mu věnovat.

Závěr

Cílem práce bylo prozkoumat názory a postoje žáků základních a středních škol na téma šikana. Teoretická část této práce se zabývala popisem šikany, při čemž se zaměřila na její definici, popis forem šikany, následný popis trojrozměrného pohledu na šikanování. Dále se práce věnovala aktérům šikany, hlavně agresorovi a oběti, také zde byly popsány příčiny a následky šikany a v poslední kapitole „léčba“ šikany.

V následující praktické části byl proveden výzkum formou smíšeného výzkumného designu, kdy v kvantitativní části bylo provedeno dotazníkové šetření pomocí dotazníku vlastní konstrukce, a v kvalitativní části byly provedeny skupinové diskuse na téma šikana. Výzkumný vzorek tvořili žáci ze střední a základní školy v Jihočeském kraji a výzkumu se zúčastnilo celkem osm tříd, z čehož byly čtyři třídy ze střední školy (první a druhý ročník) a čtyři třídy ze základní školy (sedmý a osmý ročník). Celkem se výzkumu zúčastnilo 172 respondentů. V kvantitativní části byla data analyzována pomocí deskriptivní statistiky a v kvalitativní části proběhla obsahová analýza. Výsledky kvantitativní části zodpověděly tři stanovené hypotézy a popsaly šikanu z pohledu tří dimenzí (behaviorální, závislostní a psychosociální). V behaviorální části bylo zjišťováno, zdali žáci rozeznávají šikanu od šikádlení. Výsledky zde ukázali, že žáci tyto dva jevy dokážou spolehlivě rozlišit, a proto byla hypotéza H1 potvrzena. V závislostní části žáci posuzovali vztahy mezi agresorem a obětí, konkrétně, zdali mohou být při šikaně kamarádi. U chlapců si žáci nebyli jisti a u dívek předpokládali, že kamarádky nemohou být, což nebylo v souladu s Kolářovou (2011) teorií o závislostních vztazích. Hypotéza H2 byla tedy zamítnuta. V psychosociální části se žáci zabývali šikanou v kontextu jejich celé třídy. Zde žáci potvrdili, že šikanu nevnímají jen jako záležitost jednotlivců, ale že ji považují za problém celého kolektivu. Hypotéza H3 byla potvrzena. Výsledky kvalitativní části výzkumu se z velké části také týkaly tří dimenzí a značně doplňovaly kvantitativní šetření a některé jeho části hlouběji rozváděly. Žáci zde vysvětlili hranici mezi šikanou a šikádlením, která je dána obětí a tím, jak ona sama tuto hranici vnímá, dále popsali motivy agresora, kterými jsou např. problémy v rodině, snaha na sebe upozornit, závist, pocity oběti, strach šikanu nahlásit, a možnosti, jak se šikaně bránit, mezi které patří nahlášení šikany pedagogovi nebo výchovnému poradci. Výsledky celkově poukázaly na dobrou teoretickou připravenost

žáků v této problematice, což může být důležitý poznatek pro případnou prevenci šikany na těchto školách. V případě preventivních programů by tato práce pomohla odborníkům připravit plán prevence tak, aby se nezaměřoval na již známá fakta, ve kterých se žáci orientují, ale ubíral se směrem pravděpodobně více praktickým, např. nácvikem dovedností při boji proti šikaně.

Použitá literatura

Bourcet, S., & Gravillon, I. (2006). *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě: praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. (1. vyd., 71 s.) Praha: Albatros.

Csémy, L., Starostová, O., Hrachovinová, T., & Čáp, P. (2013). Agresivní chování ve škole, jak je vnímají pedagogové. *Psychologie pro praxi*, 48(3-4), pp. 79-88. Retrieved from: http://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2015/01/Csemy-et-al_Agresivni-chovani_Psychol-pro-praxi-2013.pdf

Csémy, L., Hrachovinová, T., Čáp, P., & Starostová, O. (2014). Agresivní chování dospívajících: Prevalence a analýza vlivu faktorů z oblasti rodiny, vrstevnických vztahů a školy. *Československá psychologie*, 58(3), pp. 242-253. Retrieved from: http://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2015/01/Cs%C3%A9my-et-al_agres_CsPsychol2014.pdf

The Difference Between Teasing & Bullying. (2015). Retrieved from: <http://www.prevnet.ca/bullying/educators/the-difference-between-teasing-and-bullying>

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. (Vyd. 1., 255 s.) Praha: Portál.

Field, E. (2009). *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. (Vyd. 1., 311 s.) V Praze: Ikar.

Gajdošová, E., & Herényiová, G. (2006). *Rozvíjení emoční inteligence žáků: prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími*. (Vyd. 1., 324 s.) Praha: Portál.

Gromnica, R. (2010). *Kapitoly z pedagogiky pro střední školy*. (157 s.) Ostrava: Montanex.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. (Vyd. 1., 407 s.) Praha: Portál.

Kolář, M. (2011). *Nová cesta k léčbě šikany*. (Vyd. 1., 332 s.) Praha: Portál.

- Malach, J. (2007). *Teorie metodiky výchovy*. (Vyd. 1., 228 s.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
- Martínek, Z. (2008). *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. (Vyd. 1.) Praha: Národní institut pro další vzdělávání.
- Martínek, Z. (2009). *Agresivita a kriminalita školní mládeže: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. (Vyd. 1., 152 s.) Praha: Grada.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. (Vyd. 1., 332 s.) Praha: Grada.
- Příloha 6 - Školní šikanování. (2012). *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Retrieved from: <http://www.msmt.cz/file/20281?highlightWords=definice+%C5%A1ikany>
- Rogers, V. (2011). *Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty*. (Vyd. 1., 97 s.) Praha: Portál.
- Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. (Vyd. 1., 95 s.) Praha: Portál.
- Říčan, P. (2006, c2004). *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. (Vyd. 2., 390 s.) Praha: Portál.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2010). *Jak na šikanu*. (Vyd. 1., 155 s.) Praha: Grada.
- Stopbullying.gov*. (2015). Retrieved from: <http://www.stopbullying.gov/what-is-bullying/definition/index.html>
- Statistiky Linky bezpečí*, z. s. (2014). Retrieved from: <http://sdruzeni.linkabezpeci.cz/onas/ke-stazeni/statistiky-linky-bezpeci,z-s-za-rok-2014.aspx>
- Švaříček, R., & Šed'ová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. (Vyd. 1., 377 s.) Praha: Portál.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. (Vyd. 1., 575 s.) Praha: Portál.

Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. (Vyd. 1., 467 s.) Praha: Karolinum.

Vágnerová, K. (2011). *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. (Vyd. 2., 152 s.) Praha: Portál.

Výzkum rizikového chování českých dětí v prostředí internetu 2014. (2014). *E-bezpeci.cz* [online]. Retrieved from: http://e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/doc_view/61-vyzkum-rizikoveho-chovani-eskych-dti-v-prostedi-internetu-2014-prezentace?tmpl=component&format=raw

78% pachatelů kyberšikany je ze stejné školy jako oběť. Retrieved from: <http://www.minimalizacesikany.cz/ke-stazeni/tisk/tiskove-zpravy/101-78-pachatelu-kybersikany-je-ze-stejne-skoly-jako-obet>

Seznam tabulek a grafů

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Trojdimenzionální mapa podle Vágnerové & kol. (2011).....	16
Tabulka 2 - Dimenze dotazníku	46
Tabulka 3 - Popis vybraných skupin	47
Tabulka 4 - Postup při skupinové diskusi	47
Tabulka 5 - Charakteristika vzorku podle typu školy	49
Tabulka 6 - Seznam kategorií.....	52
Tabulka 7 - Kategorie 1 - Projevy šikany	53
Tabulka 8 - Kategorie 3 - Hranice mezi šikanou a škádlením	54
Tabulka 9 - Kategorie 4 - Projevy šikany podle pohlaví.....	54
Tabulka 10 - Kategorie 5 - Vztah agresor/oběť.....	55
Tabulka 11 - Kategorie 6 - Motivy agresora	55
Tabulka 12 - Kategorie 7 - chování oběti.....	56
Tabulka 13 - Kategorie 8 - Pocity oběti	56
Tabulka 14 - Kategorie 9 - Vyvážení sil.....	56
Tabulka 15 - Kategorie 10 - Vztah třídy k šikaně.....	57
Tabulka 16 - Kategorie 11 - Následky šikany	57
Tabulka 17 - Kategorie 12 - Obrana proti šikaně	58
Tabulka 18 - Kategorie 1 - Projevy šikany.....	58
Tabulka 19 - Kategorie 3 - Hranice šikana škádlení.....	59
Tabulka 20 - Kategorie 4 - Projevy šikany podle pohlaví.....	60
Tabulka 21 - Kategorie 5 - Vztah agresor/oběť.....	60
Tabulka 22 - Kategorie 6 - Motivy agresora	61
Tabulka 23 - Kategorie 7 - Pocity oběti	61
Tabulka 24 - Kategorie 8 - Vyvážení sil.....	62
Tabulka 25 - Kategorie 9 - Vztah kolektivu k šikaně.....	62
Tabulka 26 - kategorie 10 - Následky šikany	63
Tabulka 27 - kategorie 11 - Obrana proti šikaně	63
Tabulka 28 - Behaviorální dimenze - rozdíl mezi šikanou a škádlením	65
Tabulka 29 - Závislostní dimenze - kamarádské vztahy	68
Tabulka 30 - Psychosociální dimenze - vztah k šikaně v kontextu celé třídy.....	71
Tabulka 31 - Doplnující otázky - Klima třídy a způsoby šikany	73

Seznam grafů

Graf 1 - ZŠ: % zastoupení chlapců a dívek	49
Graf 2 - SŠ: % zastoupení chlapců a dívek	49

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník	87
Příloha 2 – Přepis rozhovoru	89

Příloha 1 – Dotazník

DOTAZNÍK

A B C / 1 2 3 ← Toto nevyplňujte

Svou odpověď prosím zaznamenej **vyčerněním správného** políčka.

1 2 ● 4 5 Zvolil jsi odpověď 3.

Pokud se chceš **opravit**, opět vyčerni správné políčko a to špatné prosím **viditelně přeškrtni**.

1 2 ✗ 4 ● Opravil jsi svou odpověď na odpověď 5.

Nepoužívej prosím **žádné jiné způsoby** záznamu odpovědi.

Otázky zkus vyplňovat tak, **jako by se jednalo o tvoji třídu**, tedy jak si myslíš, že bys reagoval ty nebo tví spolužáci, kdyby taková situace nastala.

V dotazníku jsou příklady týkající se **šikany a škádlení**. Škádlením se myslí naschvály, které jsou prováděny z legrace a jejich cílem je pobavit.

V dotazníku nejsou správné ani špatné odpovědi, zajímá mě Tvůj konkrétní názor.

Dotazník je ANONYMNÍ. Nepodepisuj ho. **Děkuji Ti za vyplnění dotazníku!**

Jsem kluk/holka (vyčerni správné):

K H

Do kterého ročníku chodíš? (vyčerni správné)

1 2 3 4 5 6 7 8 9

1. Jaký si myslíš, že máte kolektiv ve třídě?	skvělý!
1
docela dobrý
2
spíš dobrý
3
nevím
4
spíš špatný
5
docela špatný
6
špatný!
7	1
2
3
4
5
6
7
2. Spolužák se o přestávce posmíval Tomášovi za nový účes, a rozčuchal mu ho. Tomáš se silnějším spolužákovi nehránil, ale řekl mu, že mu to vadí, ať to nedělá! Ten se omluvil, že to tak nemyslel a Tomáše nechal být.	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
3. Jitku ve třídě uznávali do doby, než o ní začala její třídní kamarádka šířit pomluvy na Facebooku. Od té doby Jitku všichni spolužáci ignorují a nebaví se s ní, protože si nechtějí pokazit vztah s jejich mnohem oblíbenější spolužačkou, která tyto pomluvy šíří.	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
4. Dívky o hodně natáčely Terezu během zkoušení, při kterém se ztrapnila. Video jí poté ukázaly a škodolibě se jí smály. Terezu to velmi naštvalo, mobil dívkám sebrala a video smazala.	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
5. Parta kluků se jako obvykle domluvila na slabšího spolužáka Petra, kterého si po škole našli a zmlátili. Rvačky si pravidelně natáčejí na mobil a o přestávkách se baví tím, že je ukazují spolužačkám a společně se slabšímu spolužákovi vysmívají.	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
6. Dva tví spolužáci spolu tráví hodně času ve škole i mimo školu, dá se říct, že jsou kamarádi. Myslíš si, že je možné, aby jeden z nich šikanoval druhého?	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
7. Tvoje spolužačka má ve třídě dobrou kamarádku, s kterou byla letos o prázdninách u moře. Tato kamarádka je nyní podezřívána, že tvoji spolužačku dlouhodobě šikanovala. Myslíš si, že mohou být podezření oprávněná?	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
8. Chlapci mohou být kamarádi, i když si pravidelně fyzicky či slovně ubližují.	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7
9. Dívky se spolu dokážou kamarádit, i když jedna té druhé pravidelně ubližuje.	1
2
3
4
5
6
7	1
2
3
4
5
6
7

	nesouhlasím!	určitě nesouhlasím	spíš nesouhlasím	nevím	spíš souhlasím	určitě souhlasím	souhlasím!
10. Každá třída má nepsaná pravidla, která by se měla dodržovat (např. nežaluje se!).	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
11. Když někdo nedodržuje tato nepsaná pravidla, je pochopitelné, že ho ostatní nemají rádi.	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
12. Když se ve třídě objeví spolužák, který se pravidelně posmívá druhému a poté ho začne i fyzicky napadat a brát mu věci, je jisté, že se třída slabšího žáka zastane a násilí zamezí.	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
13. Když je někdo v právu, je omluvitelné, že ubližuje spolužákovi, kterého nemá rád.	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
14. Když se ve třídě objeví jasný projev šikany, je tvojí povinností, abys jí zamezil(a).	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦

-
15. V případě, že se ve třídě šikana objeví, je nejlepší:
- Ⓐ Domluvit agresorovi, aby s šikanou okamžitě přestal.
 - Ⓑ Domluvit oběti šikany, aby se bránila (např. řekla to učiteli).
 - Ⓒ Říct o problému učiteli nebo výchovnému poradci.
 - Ⓓ Nechat vše být.
16. Tvůj spolužák/žačka je poslední dobou skleslý/á a vypadá smutně. Máš podezření, že může být obětí šikany ze strany dalšího spolužáka/žačky. Jak se zachováš?
- Ⓐ Na šikanu se ho/jí zeptám a pokusím se mu pomoci.
 - Ⓑ Promluví si s ní(m) o něčem jiném, abych mu/jí zlepšil náladu.
 - Ⓒ Jelikož se s ní(m) normálně nebavím, nechám ho/jí na pokoji.
 - Ⓓ Počkám, až si s ní(m) promluví jiný spolužák ze třídy.
17. Který způsob šikany je podle tebe v současné době mezi žáky nejrozšířenější?
- Ⓐ Fyzické ubližování
 - Ⓑ Slovní ubližování
 - Ⓒ On-line ubližování (psaní zlých SMS, pomluvy na Facebooku)
 - Ⓓ Fyzické, slovní i on-line ubližování současně.
18. Který ze způsobů šikany v předchozí otázce je podle tebe nejzávažnější (tzn. může oběti nejvíce ublížit)?
- Ⓐ Fyzické ubližování
 - Ⓑ Slovní ubližování
 - Ⓒ On-line ubližování (psaní zlých SMS, pomluvy na Facebooku)
 - Ⓓ Fyzické, slovní i on-line ubližování současně.
19. Pokud někdo opakovaně fyzicky ubližuje slabšímu jedinci, je to špatné.
- ① Ano
 - ② Ne

Příloha 2 – Přepis rozhovoru

Výzkumník

Chlapci

Dívky

Když se zeptám, co je to šikana, tak co je první věc, která vás napadne? *Mláčení... ubližování... jakože ubližování jak duševně, tak fyzicky...* co dál? *Kladivem... teda to je první věc co mě napadne, kladivo... ..auto ...facebook... snažit se na sebe jakoby nějak upoutat pozornost? Když někoho šikanuju... závist... záchod...* dobře a co dál? *Znemožňování toho určitého člověka... jako tím kdo ho šikanuje...* no a co to mláčení teda? Ta fyzická agrese versus ta psychická? Jakej je tam rozdíl? *Tak vlastně z té fyzický se ta oběť možná dostane líp než z té psychický, protože když je ta psychika... tak jako psychiku tu máme jen jednu, že jako tam ty rány se nezahojí...* takže si myslíš, že psychická je horší? *No, jako jo... ..pokud nás neudeří do hlavy, tak jo... ..(šum), tak má to nějaký následky... a jaký to může mít následky? Jakože snížení psychiky... ..na celý život. ...sebevražda? ...sebevražda sem tu zaslech? Ne! ..u toho slovního když vlastně, voni jako upozorňují na to, že je buď jinej a nebo je něco co ostatní nemaj..a buď jim to závidí..a nebo je to prostě jakoby divný a tak... prostě na to upozorňují... a toho člověka to pak ranní a snaží se být někdo jinej...* a co šikana a škádlení? Dovedete rozeznat tu mez, kdy je to šikana a kdy škádlení? *Záleží jakože i ta oběť, záleží že to někdy může brát i s humorem... když mu to vysvětlím, že to beru s humorem... třeba že mu chci udělat radost... ale ta šikana to je prostě jiný ...je to prostě vyhocené ubližování, nebo může to být cokoliv, co tu oběť už (šum)... takže je to o tom, jak to vnímá ta oběť? Jo... nebo... to škádlení má určitou mez, ale ta šikana už mez prostě nemusí mít.. ...no a kde je ta mez? Když už prostě tomu člověku to vadí... tak ten agresor už prostě pokračuje dál... třeba že si to neuvědomuje... a jak konkrétně třeba vypadá to škádlení a jak šikana? Škádlení je třeba že jakoby, že třeba někdo něco řekne, jakoby ze srandy a prostě někomu to začne vadit... tak mu to řekne a je to jedno, pak to nevadí, ale jakmile to začne opakovat a třeba někomu dávat přezdívky, tak to už není jako škádlení... (šum) ...a pak už je to jako šikana... co dál? Tak škádlení, třeba že mu vezmeš židli a on takhle spadne jako, ... a ještě se mu to dá vysvětlit, tak je to sranda, ale když ho třeba pak před školou někdo zmlátí, tak to... už by asi nebylo dobře... takže je to jak to vnímá ta oběť? Podle vnímání té oběti... a jak to musí oběť vnímat, aby to bylo škádlení jenom. *Jakože ze randy... když to bere jako randu,že jo ... tak je to škádlení...* a co třeba šikana a kamarádství? Co myslíte, jak jsou na tom ten agresor s tou obětí? Jsou to kamarádi nebo? ...(pauza) ... teda asi maj nějaký důvod k tomu, že se šikanují. *Může to být třeba, že bývali kamarádi, ale tomu jednomu začalo vadit třeba, že ten druhý to umí líp... že je třeba lepší v něčem... začne mu to vadit a tak ho začne upozorňovat aby ho shodil, aby on mohl být pak ten**

lepší... jakože z kamarádství, který mohlo hezky vypadat, tak pak z toho je šikana... (šum) ...chtěl prostě aby byl taky vidět... a když se tadyto stane, tak můžou v té třídě pak jakoby bejt dál kamarádi, ty dva a nebo už ne? *No, museli by si to jako odpustit zase ... ten kdo jak byl šikanován by mu to musel odpustit a... ...on by mu musel říct, že měl pravdu, ale nemusí to bejt ...* no a jak je tohleto u holek a u kluků? ...to kamarádství? ...myslíte, že je to stejný nebo je to jiný? *No holky asi spíš jako slovně, než jako a kluci fyzicky...* a co je třeba typický, co udělá holka a co zase kluk při té šikaně? *Prostě, že je to lepší, že má tu sílu...* a co vztahy ve třídě? Když si představíte tu šikana, tak to neprobíhá jen mezi dvěma lidma, ale vy ostatní tomu musíte nějak přihlížet, že jo... jakože když se ty dva šikanují, tak vy o tom víte, že jo... (pauza) ...může se stát, že se ti dva začnou šikanovat a zbytek tomu jen přihlíží, a nebo to naopak možný není. *Je to asi podle třídy a podle toho jak je ta třída postavená, když je tam většina lidí, který sou spíš jako z takový tý horší party, tak prostě pak se to může zvrtnout... ale pokud jeto prostě třída, která jakoby sou prostě na tom dobře, jako normálně se spolu baví, tak by to jakoby nemělo nastat... protože ta třída, ta ho spíš podrží... ale je to hodně o té třídě...* a jak by měla vypadat třída, která ho prostě podrží? *Jako my (smích)* ...co je tam to důležitý prostě? *Přátelství.... ...aby to nebyla taková ta pyramida prostě ...jakože jeden je na vrchu, a pak taková ta spodní vrstva, která je (šum)...* takže na vrcholu pyramidy sou ty... *ty co si myslí, že jsou ti nejlepší a začnou prostě* ...a jak vypadá ta třída, kde je šikana? *Tam kde je ta pyramida právě... ...jakože by tam byla nahoře silná vrstva těch, který sou jakoby ty blbci... pak dole ty co (šum) ...a ty pak furt šikanují... ...ale může bejt, jakože ty ostatní se přidaj k tomu co šikanuje toho jednoho* ...to je zajímavý názor, dovedete si představit, že ...jakože jak to probíhá, že začne jeden agresor a ostatní se k němu přidaj? *Tak je to o povaze asi... že to je o povaze toho člověka, že když sou... je nějaký kolektiv a někdo je tam někdo někomu ubližuje tak je to prostě o tom člověku jestli se ho prostě zastane a nebo si kopne taky* ...a dovedete si představit, normálně byste do něj asi nekopli, že jo, ale dovedete si představit, že by ta šikana došla do takovýho stádia, že by vám ten agresor řekl hele jdi a skopej ho, a vy byste to udělali? *Jo... ...no to je podle mě... jakože kdybysme z něj měli strach... jakože kdyby ho prostě zmlátil a my bysme se ho báli, tak ... může to bejt ale jako i že tam prostě je někdo slabší a chce se dostat do té party, chce bejt vidět... tak si pomůže tomu agresorovi, tak si jako taky kopne, aby se dostal k těm lepším, aby ho jakoby nějak uznávali... a pak prostě zjistí, že to tak fakt de a celá třída se přidá taky...* a proč někdo někoho začne šikanovat? *Jenom tak. (smích)... ze srandy... jakože někoho nemá rád... (šum) ...nebo jakože mu chce třeba pomoci, ale si ani neuvědomí, že mu nepomáhá, ale že mu ubližuje...* no a co dál? *Může to bejt strach, že třeba je jakoby třída, a je tam nějaký borec, a teď jakoby najednou třída řekne, že ne ať jakoby toho nechá a jemu to začne vadit, tak prostě začne někoho šikanovat, aby si ho lidi všimli ...tak prostě jako zbytečně začne někoho šikanovat...* aby si

ho všimli, jakože... *Aby si ho všimli, aby byl mezi těma váženejma, kterej je ten borec... a dál? Tak třeba ten člověk kterej ubližuje měl v rodině problém nebo tak, a prostě si to vybijí na ostatních a ne na tom danym člověku...* takže je to třeba ve výchově... *No, jako jo no... vlastně si to ty rodiče ani neuvědomujou, že prostě dělaj něco špatně...* takový to ...proč to dělá?? *Protože je to debil...* jasně, určitě ...a co důvody tý oběti, proč to neřekne? Co může dělat a jak se chová? *Nahlásit to... jo, učiteli... nebo někomu, jako... někomu vyššímu jako... ...někdy ani to nepomáhá... (šum) ...že ty rodiče říkaj, že přehání a tak...* takže mu nevěří, že to myslí vážně... *No nebo že může bejt reakce, že ten co ho šikanuje, že mu bude ubližovat ještě víc potom...*